

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Rzeszów, dnia 10 lipca 2025 r.

Poz. 2953

UCHWAŁA NR XV/78/2025 RADY GMINY LUBENIA

z dnia 23 czerwca 2025 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Lubenia na lata 2025-2028”.

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1465 z późn.zm.) oraz art. 87 ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1292) po uzyskaniu pozytywnej opinii Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Lubenia uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Program Opieki nad Zabytkami Gminy Lubenia na lata 2025-2028.”

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Lubenia.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega publikacji w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

Przewodniczący Rady Gminy
Lubenia

mgr inż. Feliks Solecki

**GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY LUBENIA
NA LATA 2025– 2028**

**LUBENIA
2025**

ZLECENIODAWCA:

Urząd Gminy Lubenia
Lubenia 131
36-042 Lubenia
tel.: (17) 85 03 914, fax: (17) 87 55 090
e-mail: ug@lubenia.pl
www.lubenia.pl

WYKONAWCA:

Judyta Nawrot-Bukowiec
ul. Miejska 93/12B
35-317 Rzeszów
tel. 783 798 165
e-mail: reliktarcheologia@gmail.com
www.relikarcheologia.pl

Autor opracowania:

Judyta Nawrot-Bukowiec

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP.....	4
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	5
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	6
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	14
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym	14
4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026.....	14
4.1.2 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030	15
4.1.3 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030	16
4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	17
4.2.1 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2022-2025.....	17
4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego - Perspektywa 2030	20
4.2.3 Strategia Rozwoju Województwa - Podkarpackie 2030	20
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	22
5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	22
5.1.1 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Lubenia.....	22
5.1.2 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Lubenia.....	24
5.1.3 Strategia Rozwoju Gminy Lubenia na lata 2017-2027	24
5.2 Ogólna charakterystyka zasobu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy	26
5.2.1 Ogólna charakterystyka obszaru gminy	26
5.2.2 Zarys historii miejscowości gminy	27
5.2.3 Krajobraz kulturowy gminy oraz zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	30
5.2.4 Zabytki archeologiczne.....	33
5.2.5 Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	35
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	35
5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	35
5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	36
5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków	37
5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	38
5.4 Dziedzictwo niematerialne.....	38
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ	43
6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy	43
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	45
7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami.....	46
8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	50
9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	51
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	52
11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	53

1. WSTĘP

Program ten stanowi aktualizację opracowanego dokumentu - Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Lubenia na lata 2021 - 2024, który został przyjęty uchwałą nr XXXV/168/2021 Rady Gminy Lubenia z dnia 8 lipca 2021 r. Gmina posiadała również Program Opieki nad Zabytkami Gminy Lubenia na lata 2017-2020 (Uchwała Nr XXXVIII/198/2017 z 09.06.2017 r.) oraz na lata 2013-2016 (Uchwała Nr XXXV/149/2012 z 28.12.2012 r.).

Układ opracowania zasadniczo nie uległ zmianie. Opiera się on na ogólnej charakterystyce zasobu zawartej w poprzednim Programie, został jednak zaktualizowany, uzupełniony oraz poszerzony.

Niniejszy dokument służy określeniu działań gminy w zakresie inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Działania te winny odbywać się w harmonii z działaniami gospodarczymi i społecznymi oraz zapewniać ochronę dziedzictwa kulturowego środkami prawnymi, takimi jak odpowiednie zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz finansowymi, poprzez przeznaczenie części budżetu gminy na ochronę zabytków. Procesy rozwojowe zachodzić powinny przy zapewnieniu warunków trwania i zachowania dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń oraz przy wykorzystaniu zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Lokalne dziedzictwo kulturowe posiada potencjał wpływający na atrakcyjność ekonomiczną regionu poprzez rozwój turystyki w oparciu o zabytki. Poprzez wyznaczone działania może przyczynić się do wzmocnienia świadomości wspólnoty kulturowej i lokalnej tożsamości.

Pierwsze rozdziały (II-IV) dotyczą ustawowych uwarunkowań formalno-prawnych odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego, ustawowych celów *Programu* oraz analizują najważniejsze dokumenty, strategie, programy - ważne z punktu widzenia opieki nad zabytkami - zarówno opracowane na szczeblu centralnym jak i wojewódzkim. Jest to konieczne, gdyż *Program* powinien być zgodny z założeniami odnoszącymi się do ochrony i opieki nad zabytkami zarówno na szczeblu centralnym, czyli do polityki państwa w tym zakresie, jak również na poziomie województwa i powiatu.

Rozdział V składa się z kilku części. W pierwszej części analizie poddane zostały dokumenty programowe gminy pod kątem uwzględnienia w nich kwestii związanych lub mających wpływ na zachowanie oraz ochronę zabytków i krajobrazu kulturowego. W części drugiej przedstawiono charakterystykę zasobu zabytkowego gminy. Wskazano w nim najważniejsze obiekty, zespoły obiektów i cechy charakterystyczne krajobrazu kulturowego gminy. Takie rozpoznanie dało podstawę do znajdującej się w dalszej części *Programu* analizy SWOT (mocne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia) jakie dokonały się w zakresie zachowania zasobu najistotniejszych zadań do zrealizowania przez gminę. W kolejnej części rozdziału V przedstawiono dane dotyczące zabytków z terenu gminy wpisanych do rejestru (rejestr zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych), zabytki w gminnej ewidencji zabytków, jak również dziedzictwo niematerialne gminy.

Rozdział VI stanowi ocenę dziedzictwa kulturowego - Analiza szans i zagrożeń. Uwzględniono w nim aktualny stan zachowania zasobu zabytkowego i krajobrazu kulturowego. W rozdziale VII wskazano najważniejsze zadania ujęte w ramach zawartych priorytetów. Kolejne rozdziały, VIII i IX, dotyczą sposobu realizacji i oceny wdrażania *Programu*. W końcowym, X rozdziale, przedstawiono źródła finansowania realizacji zadań.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami jest art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*t. j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1292, ze zm.*) mówiący, że:

1. Wójt, burmistrz lub prezydenta miasta sporządza na okres 4 lat program opieki nad zabytkami,
2. Gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków,
3. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym,
4. Z realizacji programu wójt, burmistrz lub prezydent sporządza, co dwa lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie.

W przypadku programów na poziomie gminnym podstawą ich sporządzenia jest Gminna Ewidencja Zabytków założona w oparciu o ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględnione zostają w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w świetle art. 87 ust. 2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jest:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie zadań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.** (Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.) w przepisach:

Art. 5: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Art. 6 ust. 1: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkającym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.

Art. 86: „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.

- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. z 2024 poz. 1292, ze zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:

Art. 3: definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Art. 4: objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.

Art. 5: określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu

warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

Art. 6: klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

- „1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:
- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) reliktdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Art 7: reguluje następujące formy ochrony zabytków:

- 1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.
- 2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.
- 3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 16 ust. 1: wskazuje radę gminy jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Art. 17: określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku kulturowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów.

Art. 18: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. 2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności: 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami; 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu; 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

Art. 19: wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych. 1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę: 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. 1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności: 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia; 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków; 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych. 2. W przypadku, gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1. 3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy

ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

Art. 20: mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Art. 21: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

Art. 22: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru; 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków; 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.

Art. 89: wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

Art. 107a. 1. Właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego na Listę Skarbów Dziedzictwa albo wpisanego do rejestru lub innego zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, który nie powiadomił odpowiednio ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego albo wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia,

2) zagrożeniu dla zabytku, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zagrożenia,

3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego, w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany,

4) zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości – podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 2000 zł.

2. Karę pieniężną, o której mowa w ust. 1, nakłada w drodze decyzji organ ochrony zabytków, którego właściciel lub posiadacz obowiązany był powiadomić.

Art. 107c. 1. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która uniemożliwia lub utrudnia dostęp do zabytku organowi ochrony zabytków, wykonującemu uprawnienia wynikające z ustawy, podlega karze pieniężnej w wysokości od 500 do 2000 zł.

2. Karę pieniężną, o której mowa w ust. 1, nakłada w drodze decyzji organ ochrony zabytków, któremu uniemożliwiono lub utrudniono dostęp do zabytku.

➤ **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1465, ze zm.), gdzie w art. 7 ust 1 pkt. 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują

sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 1130, ze zm.). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 725, ze zm.). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Ustawa dotyczy także obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków.
- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 54, ze zm.). W odniesieniu do zieleni zabytkowej objętej ochroną prawną Ustawa reguluje zasady wydawania pozwoleń na wycinkę i pielęgnację zieleni, definiuje wymóg uzgadniania z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz jego kompetencje w zakresie wydawania pozwoleń na podejmowanie prac polegających na usunięciu drzew lub krzewów z nieruchomości zabytkowej lub jej części będącej wpisaniem do rejestru parkiem, ogrodem lub inną formą zaprojektowanej zieleni.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 1478, ze zm.), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 1145, ze zm.). Ustawa reguluje zbywanie nieruchomości zabytkowych własności Skarbu Państwa bądź samorządu terytorialnego:
 - art. 13 ust. 4 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków,
 - art. 13 ust. 5 - Sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości, jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków).

- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 87). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filmoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 1491, ze zm.). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).
- **Ustawie z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 576).
- **Ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych** (t. j. Dz. U. 2018, poz. 2337).
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu** (t. j. Dz. U. 2015, poz. 774, ze zm.).
- **Ustawie z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 82).
- **Ustawie z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 1176, ze zm.).
- **Ustawie z dnia 28 września 1991 r. o lasach** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 530, ze zm.).
- **Ustawie z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 1572, ze zm.).
- **Ustawie z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadku i darowizn** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 1837).
- **Ustawie z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji** (t. j. Dz. U. 2024, poz. 278).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. 2022, poz. 385). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiąganie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej,

kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzanie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. 2022, poz. 2393). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. 2020, poz. 164).

Do aktów wykonawczych dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami należy także:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2019 r. poz. 1721);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019 r. poz. 1886);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (Dz. U. z 2017 r. poz. 928);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014 r. poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r., poz. 259);

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (*Dz. U. z 2004 r., poz. 2153*);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (*Dz. U. z 2011, poz. 510*).
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 19.07.2019 r. ws. wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (*Dz. U. z 2019, poz. 1470*).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 12.05.2004 r. ws. odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (*Dz. U. z 2004, poz. 1304*).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 09.04.2004 r. ws. organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (*Dz. U. z 2004, poz. 706*).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 01.04.2004 r. ws. nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (*Dz. U. z 2004, poz. 650*).

Przepisy i konwencje międzynarodowe

Problematyka ochrony zabytków jako ważne zagadnienie dziedzictwa kulturowego znalazła swoje odbicie w międzynarodowych konwencjach. Przepisy i konwencje międzynarodowe stanowią zbiór dokumentów traktowany przez środowisko konserwatorskie, jako doktrynalna podstawa ochrony dziedzictwa kulturowego. Część z tych dokumentów została ratyfikowana przez Polskę. Pozostałe, pomimo braku formalnego przyjęcia do stosowania w Polsce, współtworzą obowiązujący zbiór przepisów. Są to:

- II Protokół do Konwencji Haskiej,
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, Paryż 1972 (ratyfikowana przez Polskę w 1976 r.),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Architektonicznego, Grenada 1985 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Międzynarodowa Karta Ochrony Miast Historycznych ICOMOS (Toledo-Waszyngton 1987),
- Europejska Konwencja o Ochronie Dziedzictwa Archeologicznego, La Valetta 1992 (ratyfikowana w 1996 r.),
- Europejska Konwencja Krajobrazowa, Florencja 2000 (ratyfikowana w 2004 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003 (ratyfikowana w 2011 r.),
- Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, Paryż 2005 (ratyfikowana w 2007 r.),
- Dokument The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas - przyjęty przez 17 Zgromadzenie Generalne ICOMOS w 2011 r.
- Nowa Karta Ateńska 2003 - Wizja miast XXI wieku, Lizbona, 20 listopada 2003 r.
- Zalecenie UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego, przyjęta na 35 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w 2011 r.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Lubenia jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym (gminnym). Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego. Mają one przede wszystkim wpływ na działania podejmowane przez gminę.

4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026

Najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest *Krajowy Program Opieki nad Zabytkami*. Dokument ten obejmuje lata 2023-2026. Został on przyjęty Uchwałą Nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r.

W ramach tego Programu będą realizowane następujące cele:

CEL GŁÓWNY: ZWIĘKSZENIE ODPORNOŚCI ZASOBU ZABYTKOWEGO W POLSCE.

Cel główny został dookreślony w trzech celach szczegółowych oraz w ośmiu kierunkach działań strategicznych, tj.:

Cel szczegółowy 1: Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnieniu narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości.

Kierunek działań 1.1: Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju:

1. Ochrona zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej;
2. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego;
3. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym/górnictwem/kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnianych;
4. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych.

Kierunek działań 1.2: Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości:

1. Model i system wartościowania zabytków;
2. Plany zarządzania dla pomników historii;
3. Wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
4. System bezpieczeństwa zabytków;
5. Projektowanie konserwatorskie.

Kierunek działań 1.3: Realizacja międzynarodowych zobowiązań:

1. Implementacja konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków;
2. Wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001;
3. Współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-ICCROM-UE;
4. Wsparcie planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce.

Cel szczegółowy 2: Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków.

Kierunek działań 2.1: Cyfryzacja procesów administracyjnych:

1. Cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;

2. Opracowanie i realizacja programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków;

Kierunek działań 2.2: Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków:

1. Wdrożenie i rozwój programu AZP+;
2. Digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego;
3. Rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D;
4. Rozwój portalu Zabytek.pl.

Kierunek działań 2.3: Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami:

1. Premia zabytkowa;
2. Wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami – crowdfunding.

Cel szczegółowy 3: Roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Kierunek działań 3.1: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych:

1. Strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków;
2. Wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
3. Twój dom – dialog z tradycją;
4. Upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkoła rzemiosł CAD”;
5. Warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
6. Wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
7. Proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych - szkolenia dla samorządów.

Kierunek działań 3.2: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego:

1. Włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
2. Badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego;
3. Pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny;
4. Kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego;
5. Wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom;
6. Edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami;
7. Utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

4.1.2 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 została przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 27 października 2020 r. Jest ona aktualizacją poprzedniej Strategii uchwalonej 26 marca 2013 r.

Głównym celem Strategii jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule Strategii: współdziałanie, kultura, kreatywność. Są to:

- obszar 1: Współdziałanie - społeczeństwo obywatelskie,
- obszar 2: Kultura - tożsamość i postawy obywatelskie,
- obszar 3: Kreatywność - potencjał kulturowy i kreatywny.

W obszarze 2 wymieniono m.in.:

- ✓ niewystarczający poziom czytelnictwa wśród Polaków oraz niewykorzystany potencjał i ważna rola bibliotek publicznych,
- ✓ niska jakość oferty artystycznej dla najmłodszych oraz deficyty kompetencji kulturalnych,
- ✓ zły stan zabytków oraz niewykorzystany potencjał szlaków kulturowych,

- ✓ niewystarczający poziom wykorzystania potencjału rozwojowego podmiotów działających w obszarze kultury oraz szkół artystycznych,
- ✓ niewystarczający poziom ochrony zbiorów wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego,
- ✓ braki w infrastrukturze archiwów państwowych oraz ich rola w procesach zarządzania dokumentacją elektroniczną w administracji publicznej,
- ✓ brak spójnej i aktualnej krajowej koncepcji rozwoju cyfrowych zasobów kultury,
- ✓ rosnący potencjał muzeów w zakresie budowania kapitału społecznego,
- ✓ braki w obszarze budowania wyrazistego, spójnego i atrakcyjnego wizerunku Polski za granicą.

W Strategii trzy główne cele szczegółowe, kierunki interwencji i narzędzia realizacji. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można drugi z celów *"Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich"*. Wytyczone tutaj kierunki działań takie jak:

- 2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.
- 2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dóbr kultury:
- 2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.
- 2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.
- 2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

4.1.3 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

1. rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;
2. zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;
3. zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego - przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;
4. rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
5. wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;
6. ochrona i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;

7. dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmacniania tożsamości kulturowej;
8. kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;
9. zintegrowana ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
10. prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;
11. zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;
12. edukacja obywatelska w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana, jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Lubenia zgodny jest z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich i powiatowych dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej gminy.

4.2.1 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2022-2025

Dokumentem dotyczącym w całości problematyki ochrony zabytków i opieki nad zabytkami regionu, w tym gminy Lubenia jest *Wojewódzki program opieki nad zabytkami na lata 2022-2025*. Został przyjęty przez Sejmik Województwa Podkarpackiego Uchwałą nr LVI/972/22 w dnia 28 grudnia 2022 r. Znajdujące się tam zapisy kompleksowo podejmują tematykę ochronę każdej kategorii zabytków oraz szeroko rozumianego krajobrazu kulturowego. Ustalenia tam zawarte wynikają z zapisów ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, kreślą główne kierunki i priorytety dla działań związanych z ochroną dziedzictwa.

Jako główny cel strategiczny kolejnej edycji *Programu* należy uznać wzmacnianie systemu ochrony zabytków w celu kształtowania pamięci i szacunku dla przeszłości jako siły budującej więź społeczną i otwierającej nowe perspektywy rozwoju w przyszłości.

Służyć temu mają następujące priorytety:

PRIORYTET I - Rozwijanie i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym o zabytkach oraz o roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju - budowanie więzi społecznych oraz świadomości znaczenia i celów ochrony dziedzictwa kulturowego **/działania badawcze, edukacyjne, promocyjne/**.

Kierunek działania 1: Działania edukacyjne za pośrednictwem instytucji kultury oraz we współpracy z organizacjami społecznymi:

Zadanie 1-1-1 Inicjowanie akcji edukacyjnych i promocyjnych na temat zasobu zabytków w województwie, na temat specyfiki regionalnej i wartości dziedzictwa kulturowego materialnego oraz niematerialnego za pośrednictwem szkół, instytucji kultury, stowarzyszeń, przy współpracy z zarządami powiatów i gmin oraz placówkami badawczymi regionu;

Zadanie 1-1-2 Włączanie się w funkcjonowanie i organizację lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych);

Zadanie 1-1-3Promowanie dobrych praktyk w ochronie dziedzictwa kulturowego, przy wykorzystaniu konkursów, nagród, wydarzeń kulturalnych (np. Dni Dziedzictwa) oraz mediów;

Zadanie 1-1-4Inicjowanie i wspieranie akcji informacyjnych dla właścicieli i użytkowników zabytków w zakresie zasad i możliwości działań na rzecz właściwego użytkowania i utrzymania obiektów zabytkowych;

Zadanie 1-1-5 Wykorzystanie promocyjne i rozpropagowanie 10. rocznicy wpisu cerkwi drewnianych w regionie Karpat w Polsce i na Ukrainie na listę światowego dziedzictwa UNESCO (2023 r.);

Kierunek działania 2: Działania edukacyjno - promocyjne za pośrednictwem mediów elektronicznych (strona internetowa województwa oraz podległych instytucji kultury, etc.):

Zadanie 1-2-1 Wspieranie publikacji informacji o dziedzictwie kulturowym regionu w portalach internetowych własnych oraz zewnętrznych, promujących walory i zasoby kulturowe oraz krajobrazowe Podkarpacia, a także szlaki kulturowe, które przechodzą przez obszar województwa;

Zadanie 1-2-2 Podejmowanie działań promocyjnych przez udział (lub patronat) w inicjatywach na szczeblu wojewódzkim i krajowym, w których można prezentować zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu;

Zadanie 1-2-3 Wspieranie trwania i poszanowania regionalnych tradycji niematerialnych, stanowiących ważny wkład w dziedzictwo kulturowe kraju – promocja w mediach ogólnokrajowych działań związanych z wdrażaniem konwencji UNESCO o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego – propagowanie krajowych list konwencji;

Zadanie 1-2-4Wprowadzanie i aktualizacja informacji adresowanych do właścicieli i użytkowników zabytków na strony internetowe województwa podkarpackiego i wojewódzkich instytucji kultury;

Zadanie 1-2-5Wsparcie procesów digitalizacji zbiorów muzealnych znajdujących się na terenie województwa podkarpackiego.

PRIORYTET II - Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym, w szczególności zabytkami jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa /działania w sferze materialnej ochrony oraz użytkowania zasobu zabytkowego/.

Kierunek działania 3: Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej:

Zadanie 2-3-1Kontynuacja dotowania prac konserwatorskich przy zabytkach przez udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego;

Zadanie 2-3-2.Zabezpieczenie środków finansowych na ochronę i utrzymanie obiektów zabytkowych pozostających we władaniu i zarządzie województwa;

Zadanie 2-3-3Realizacja zadań w zakresie opieki nad cmentarzami wojennymi z I wojny światowej;

Zadanie 2-3-4Korzystanie z dostępnych środków zewnętrznych dla poprawy stanu środowiska i krajobrazu kulturowego województwa w ramach kompetencji i zadań własnych samorządu województwa;

Zadanie 2-3-5Współfinansowanie szlaków kulturowych - szlaków turystycznych i tematycznych (np. w zakresie udostępniania zabytków na szlaku architektury drewnianej);

Zadanie 2-3-6Bieżąca dbałość o stan zachowania i formy użytkowania obiektów pozostających we władaniu Województwa Podkarpackiego;

Zadanie 2-3-7Wspieranie instytucji kultury realizujących zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami;

Kierunek działania 4: Monitoring stanu zachowania obiektów zabytkowych:

Zadanie 2-4-1Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz powiatami i gminami z terenu województwa w celu poprawy przepływu informacji na temat gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków;

Zadanie 2-4-2Integrowanie działań z zakresu ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego w celu monitorowania ładu krajobrazowego w obszarach cennych pod względem krajobrazu kulturowego;

Zadanie 2-4-3Prowadzenie monitoringu stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych pozostających we władaniu i użytkowaniu województwa podkarpackiego;

Zadanie 2-4-4Podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi przez zawiadomienie organów ochrony zabytków w przypadku powzięcia informacji i udokumentowania zagrożenia lub niszczenia obiektu zabytkowego (nieruchomego, ruchomego lub archeologicznego);

Zadanie 2-4-5Podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku uzyskania zgłoszenia natrafienia na przedmioty o charakterze archeologicznym;

Zadanie 2-4-6Dokumentowanie bieżących działań związanych z pracami konserwatorskimi oraz inicjatywami w zakresie propagowania i ochrony dziedzictwa kulturowego;

Zadanie 2-4-7Monitorowanie i wspieranie działań w zakresie poprawy dostępności zabytków dla osób ze szczególnymi potrzebami;

PRIORYTET III - Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym województwa podkarpackiego /działania organizacyjne i zarządcze, koordynacja i współpraca, dążenie do efektu synergii działań/.

Kierunek działania 5: Budowa koalicji w pozyskiwaniu środków, finansowaniu i realizowaniu zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego:

Zadanie 3-5-1 Zabezpieczenie środków na promocję (informacja turystyczna, informacja historyczna, konkursy i działania aktywizujące miejscową społeczność) w zakresie uczestniczenia w dokumentowaniu i ochronie dziedzictwa;

Zadanie 3-5-2 Inicjowanie działań i wspieranie inicjatyw na rzecz ochrony zabytków przez udzielanie pomocy finansowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego;

Zadanie 3-5-3 Wspieranie inicjatyw służących dokumentowaniu (fotografie, rysunki, opisy, zbieranie informacji historycznych i legend) tradycyjnego budownictwa wiejskiego i kapliczek przydrożnych w granicach województwa – inicjowanie konkursów, nagradzanie aktywnych szkół i organizacji społecznych;

Zadanie 3-5-4 Udział w finansowaniu szlaków kulturowych w zakresie udostępniania i dozoru obiektów zabytkowych (np. przewodnicy na szlaku architektury drewnianej lub w obiektach z listy światowego dziedzictwa UNESCO).

Zadanie 3-5-5 Wypracowanie merytorycznej współpracy w zakresie opieki nad zabytkowymi założeniami zieleni z instytucjami zajmujących się ochroną środowiska, planowaniem przestrzennym i ochroną zabytków, ze względu na szczególne znaczenie tych zabytków w obliczu zmian klimatycznych;

Zadanie 3-5-6 Dążenie do zwiększenia ilości środków przeznaczanych na zakupy dzieł sztuki w muzeach podległych samorządowi województwa;

Kierunek działania 6: Kształtowanie polityki województwa przez uwzględnianie w dokumentach zarządczych i planistycznych uwarunkowań i zadań w zakresie poszanowania dziedzictwa kulturowego:

Zadanie 3-6-1 Konsekwentne uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego w dokumentach strategicznych, planistycznych i zarządczych, ze szczególnym uwzględnieniem analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego województwa;

Zadanie 3-6-2 Wdrażanie wniosków audytu krajobrazowego w sferze planistycznej i zarządczej;

Zadanie 3-6-3 Inicjowanie, opracowywanie i aktualizacja w skali województwa dokumentów dotyczących ochrony zabytków w sytuacjach kryzysowych i w przypadku szczególnych zagrożeń;

Zadanie 3-6-4 Inicjowanie i wspieranie realizacji kompleksowego rozpoznania zasobu zabytków poprzemysłowych w województwie podkarpackim oraz wybór obiektów szczególnie wartościowych;

wytypowanie i wykonanie prac studialnych wraz z propozycjami adaptacji do nowych funkcji najcenniejszych obiektów przemysłowych (działania wspólnie z samorządami lokalnymi, stowarzyszeniami, wojewódzkim konserwatorem zabytków, NID Oddział Rzeszów).

4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego - Perspektywa 2030

Kolejnym istotnym dokumentem, który będzie miał wpływ na niniejszy program to obowiązujący *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego*. Uchwalony został Uchwałą Nr XLVIII/522/2002 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 30 sierpnia 2002 r. (Dz. Urz. Województwa Podkarpackiego z 17 października 2002 r. Nr 64, poz. 1320). Został on opracowany w oparciu o przepisy ustawy o zagospodarowaniu przestrzennym z 1994 r. jako podstawowe narzędzie prowadzenia przez władze samorządowe województwa polityki regionalnej, w tym kształtowania i utrzymania ładu przestrzennego. Ze względu na konieczność dostosowania do obowiązujących przepisów prawa oraz przyjętych dokumentów i programów krajowych i wojewódzkich, projekt zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego został opracowany jako nowa edycja planu i uchwalony Uchwałą Nr LIX/930/18 z dnia 27 sierpnia 2018 r.

Plan jest dokumentem planistycznym, który odnosi się do zagadnień istotnych dla właściwego funkcjonowania przestrzeni całego województwa. Wśród silnych stron województwa wymienia się dużą różnorodność i bogactwo materialnego dziedzictwa kulturowego, wynikającego między innymi z historycznej wielokulturowości regionu. Wskazuje się, że na jakość krajobrazu kulturowego niekorzystnie wpływają m.in. brak ładu i niska jakość zagospodarowania przestrzennego, zanik tradycyjnego budownictwa wiejskiego i małomiasteczkowego, niedostateczna ochrona zasobów zabytkowych pozostających poza rejestrem. Przyjęta polityka przestrzenna ma na celu ochronę cennych zabytków dziedzictwa kulturowego i przeciwdziałanie ww. niekorzystnym zjawiskom.

Głównymi celami polityki przestrzennej są:

- ✓ Zachowanie i ochrona zabytkowych obiektów i założeń przestrzennych,
- ✓ Zachowanie i ochrona walorów przestrzeni w tym walorów krajobrazu kulturowego,
- ✓ Zachowanie i ochrona współczesnego materialnego dziedzictwa kulturowego,
- ✓ Rozwijanie sieci szlaków kulturowych jako istotnego elementu spajającego zasoby kulturowe województwa,
- ✓ Ochrona pozostałych zasobów i elementów dziedzictwa kulturowego, w tym zasobów niematerialnych.

4.2.3 Strategia Rozwoju Województwa - Podkarpackie 2030

Ważnym dokumentem określającym działania gminy w zakresie dziedzictwa kulturowego jest *Strategia Rozwoju Województwa - Podkarpackie 2030*. Główny cel Strategii jest *"Odpowiedzialne i efektywne wykorzystanie zasobów endo i egzogenicznych regionu, zapewniające trwałą, zrównoważony i terytorialnie równomierny rozwój gospodarczy oraz wysoką jakość życia mieszkańców województwa"*.

W Strategii wymieniono obszary i priorytety z poszczególnymi celami. Poniżej wymieniono te, które dotyczą ochrony dziedzictwa kulturowego.

Obszar 2 - Kapitał ludzki i społeczny

2.3. Kultura i dziedzictwo kulturowe:

2.3.1. Tworzenie warunków dla upowszechniania kultury, rozwijania form działalności kulturalnej i interpretacji dziedzictwa wraz ze zwiększeniem kompetencji kulturowych mieszkańców.

Zakładane działania:

- ✓ monitorowanie inicjatyw oraz prowadzenie badań w obszarze kultury we współpracy z przedstawicielami sektora kultury, edukacji i instytucjami naukowo-badawczymi;

- ✓ tworzenie bogatej oferty kulturalnej wraz z poprawą jej dostępności oraz inicjowanie działań na rzecz zwiększenia uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych i budowy więzi lokalnych;
- ✓ inicjowanie działań mających na celu popularyzację kultury i dziedzictwa, w tym dziedzictwa niematerialnego i kultury technicznej, jako elementu umacniania tożsamości regionalnej oraz pomnażania kapitału ludzkiego i społecznego;
- ✓ stwarzanie warunków sprzyjających wzrostowi kompetencji kulturowych oraz artystycznych mieszkańców regionu, m.in. poprzez rozwój edukacji kulturowej;
- ✓ wsparcie twórców oraz stymulowanie rozwoju kultury poprzez dedykowane programy stypendialne, konkursy i nagrody tematyczne;
- ✓ promocja regionu oraz popularyzacja jego kultury poprzez rozwój turystyki kulturowej;
- ✓ rozwój działań i form instytucjonalnej ochrony i popularyzacji dziedzictwa Kresów, w tym Portalu Muzeum Dziedzictwa Kresów Dawnej Rzeczypospolitej;
- ✓ stworzenie Podkarpackiego Szlaku Filmowego wychodzącego naprzeciw potrzebie opracowania i upowszechniania filmowego dziedzictwa kulturowego regionu oraz przygotowanie oferty profesjonalnych wydarzeń filmowych.

2.3.2. Wzmacnianie współpracy i partnerstwa na rzecz wykorzystania regionalnych zasobów dziedzictwa i kultury współczesnej jako potencjału rozwojowego.

Zakładane działania:

- ✓ realizacja projektów kulturowych o randze ponadregionalnej i międzynarodowej;
- ✓ integracja działań z przedsięwzięciami w obszarze przemysłów kultury, w szczególności przemysłu filmowego;
- ✓ inicjowanie i wspieranie procesów na rzecz tworzenie silnych marek kulturowych o znaczeniu ogólnopolskim i międzynarodowym;
- ✓ sieciowanie podmiotów zaangażowanych w tworzenie, ochronę, udostępnianie, popularyzację kultury oraz dziedzictwa kulturowego w celu integracji działań w obszarze kultury, w tym Indeksu Kultury jako cyklicznej konferencji i wydarzeń towarzyszących.

2.3.3. Infrastruktura kultury i zwiększenie atrakcyjności dziedzictwa kulturowego.

Zakładane działania:

- ✓ ochrona obiektów zabytkowych i miejsc cennych kulturowo jako element działań prorozwojowych i prospołecznych;
- ✓ restauracja i adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym przemysłowego, w celu tworzenia innowacyjnych produktów kulturowych i turystycznych;
- ✓ poprawa jakości, poszerzanie i budowa nowej infrastruktury kultury, m.in. poprzez realizację projektów adaptacyjnych, modernizacyjnych i technologicznych w instytucjach kultury;
- ✓ realizacja projektów digitalizacyjnych oraz informatycznych mających na celu ułatwienie i poszerzenie dostępu do kultury;
- ✓ budowa Podkarpackiej Galerii Słowa i Obrazu (nowej siedziby biblioteki wojewódzkiej w Rzeszowie) w celu podniesienia efektywności edukacji kulturowej i poziomu kształcenia ustawicznego oraz zwiększenia potencjału funkcjonalnego samorządowych instytucji kultury, a także artystycznego i architektonicznego potencjału regionu;
- ✓ rozwój Podkarpackiego Centrum Nauki „Łukasiewicz” jako przestrzeni kooperacji nauki z kulturą i dziedzictwem oraz wiodącego ośrodka budowy kapitału ludzkiego i społecznego.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

5.1.1 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Lubenia

W dniu 24.09.2023 r. weszła w życie nowelizacja ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, która wyeliminuje studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. W miejscu tego dokumentu będą musiały zostać wykonane plany ogólne. Obowiązujące przed wejściem w życie nowelizacji studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin zachowają moc do dnia wejścia w życie planu ogólnego danej gminy, jednak nie dłużej niż do dnia 31 grudnia 2025 r. i będzie stosowało się do nich przepisy dotychczasowe. Zgodnie z zapisami ustawy plany ogólne sporządza się dla obszaru gminy, z wyłączeniem terenów zamkniętych innych niż ustalone przez ministra właściwego do spraw transportu. W planie ogólnym określa się strefy planistyczne i gminne standardy urbanistyczne; można określić również obszary uzupełnienia zabudowy i obszary zabudowy śródmiejskiej. Ustalenia planu ogólnego uwzględnia się przy sporządzeniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz stanowią podstawę prawną decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowaniu terenu. Przy ustalaniu planu ogólnego gminy uwzględnia się m.in. zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej.

W dniu 28 listopada 2024 r. Rada Gminy Lubenia podjęła uchwałę nr VIII/41/2024 w sprawie przystąpienia do sporządzenia planu ogólnego Gminy Lubenia.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Lubenia zostało przyjęte Uchwałą Nr XXXIV/164/2001 Rady Gminy Lubenia z dnia 28 grudnia 2001 r.

W Studium zawarto postulaty dotyczące ochrony konserwatorskiej: *"Ochrona konserwatorska na terenie gminy Lubenia w obecnych granicach administracyjnych ma na celu zachowanie wszystkich podstawowych elementów charakterystycznych dla zespołów zabudowy wsi i związanych z nimi elementów krajobrazu naturalnego, a głównie takich jak układy ruralistyczne, tj. pozostałości dawnego rozplanowania wsi na obszarze gminy i elementy dokumentujące ich późniejsze przekształcenia oraz obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz spisu zabytków architektury i budownictwa.*

Ochronie podlega również krajobraz kulturowy, tj. ogólny charakter zabudowy, sposób zagospodarowania i użytkowania oraz powiązania zabudowy z formami terenowymi, obszary chronionego krajobrazu, pomniki przyrody, pojedyncze okazy drzew stanowiące pozytywne dominanty w krajobrazie, rowy, cieki, skarpy, oraz elementy krajobrazu naturalnego: cieki wodne, naturalna zieleń, rzeźba terenu, itp."

W Studium wyznaczono następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

Strefa A - strefa pełnej ochrony konserwatorskiej

Strefa A-1: - ustala się do zabytkowego zespołu kościelnego pw. Św. Urszuli w Lubeni. Zespół usytuowany jest na wzniesieniu porośniętym starodrzewem i stanowi dla gminy i wsi Lubenia dominantę przestrzenną o wysokich walorach estetycznych i kulturowych. Na obszarze tej strefy ścisłą ochroną konserwatorską obejmuje się wszystkie obiekty zabytkowe oraz starodrzew w otoczeniu kościoła na wzgórzu w Lubeni. Na tym obszarze nie powinno się wprowadzać nowych obiektów kubaturowych.

Strefa A-2 - ustala się dla terenu, gdzie stały poprzednie drewniane kościoły od powstania lubeńskiej parafii aż do przeniesienia ostatniego do Straszyc. Do powstałych w latach 60-tych XX w. nowych obiektów plebani kolidujących z zabytkowym otoczeniem należy opracować projekty ich dostosowania przestrzennego do otoczenia. Wszelkie zamiary inwestycyjne, prace projektowe, działania inwestycyjne i modernizacyjne muszą być uprzednio uzgodnione z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Strefa E - strefa ochrony ekspozycji

Wyznaczenie strefy E ma na celu eksponowanie wartościowych obiektów lub też całych zespołów objętych strefą A. Obszary objęte tą strefą uzależniono od wielkości i sylwety zespołu zabytkowego oraz ukształtowania terenu, na którym jest usytuowany dany zespół. Lub poprzez obszar objęty strefą E prowadzi się wgląd na zespoły i ich otoczenie z przebiegających w pobliżu dróg oraz przyległych do nich terenów otwartych. Wszelkie decyzje lokalizacyjne na obszarze strefy E powinny być poprzedzone analizą widokową i uzgodnione z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Strefa E-1 - ma na celu eksponowanie wzgórza z zespołem kościelnym w Lubeni zwłaszcza z drogi przebiegającej przez Lubienię. Na obszarze tej strefy nie powinno się wprowadzać żadnej nowej zabudowy ani zieleni, która mogłaby zasłaniać widok na wzgórze.

Strefa E-2 - ma na celu zachowanie ekspozycji zespołu kościelnego w Straszyc. Na obszarze tej strefy nie powinno się wprowadzać żadnych nowych obiektów kubaturowych.

Strefa E-3 - ma na celu eksponowanie zespołu kościelnego w Lubeni z drogi od Sołonek i do centrum wsi. Docelowo należy dążyć do likwidacji istniejącego obiektu kubaturowego zasłaniającego i szpecącego przedmiotową ekspozycję. Na obszarze tej strefy może być po analizie widokowej zlokalizowana nowa zabudowa kubaturowa nieprzesłaniająca widoku od strony południowej.

Strefa K - strefa ochrony krajobrazu

Strefa ta obejmuje teren południowej części gminy, położona jest w Hyżnińsko-Gwoźnickim Obszarze Chronionego Krajobrazu. Obszar ten utworzono mając na celu zapobieżenie dewastacji środowiska przyrodniczego i ochronę wartości kulturowych i estetycznych krajobrazu.

Strefa OW - strefa obserwacji archeologicznej.

Strefa obejmuje m.in. domniemane grodzisko w Lubeni i najbliższe mu stanowiska, które są z nim związane funkcjonalnie. W rejonie strefy oraz w rejonie oznaczonych stanowisk archeologicznych nie można prowadzić żadnych prac ziemnych bez zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Konsultacji z WKZ wymagają nie tylko inwestycje naruszające bezpośrednio stanowisko archeologiczne, ale również znajdujące się w ich pobliżu.

Strefy ochrony konserwatorskiej wyznaczono celem ograniczenia terenów objętych ochroną i objęto nimi tereny, które posiadają rzeczywiste wartości zabytkowe oceniane pod względem przestrzennym a wyrażające się trójwarstwowym ukształtowaniem elementów historycznej kompozycji przestrzennej celem ich ochrony przed oddziaływaniem otoczenia wpływającego na obniżenie ich wartości estetycznych i kulturowych.

Ochroną objęte są również wszystkie cmentarze na terenie gminy Lubenia, w tym cmentarze choleryczne w Lubeni, Sołonce i Straszyc.

W postulatach konserwatorskich wymieniono również ochronę kapliczek, krzyży przydrożnych, mogił pojedynczych i zbiorowych oraz pomników, obelisków, tablic pamiątkowych.

W Studium zaproponowano kilka obiektów do wpisania do rejestru zabytków: kościół parafialny pw. Św. Urszuli w Lubeni (został on wpisany w 2017 r.), kościelisko w Lubeni, zespół kościoła pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy w Straszyc (został wpisany w 2006 r.) oraz kilkanaście kapliczek (łącznie 23, kaplica cmentarna w Siedliskach została wpisana do rejestru zabytków w 2014 r.). Ponadto wymieniono kilkanaście obiektów, które należy włączyć do Gminnej Ewidencji Zabytków.

5.1.2 Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Lubenia

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków - miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

- 1) uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
- 4) uwzględnia się ochronę:
 - zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - parków kulturowych;
- 5) uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
- 6) w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym MPZP jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Na terenie Gminy Lubenia obowiązują trzy Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego. Głównie są to małe plany, dotyczące indywidualnej zabudowy mieszkaniowej. W żadnym nie zawarto ustalenia dotyczące ochrony zabytków:

- 1) **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w miejscowości Straszdydle. Uchwała Nr XX/134/2004 Rady Gminy Lubenia z dnia 29 grudnia 2004 r.**
- 1) **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego od Nr 1/2003 do Nr 8/2003 terenów w miejscowości Siedliska i Lubenia. Uchwała Nr VII/33/2003 Rady Gminy Lubenia z dnia 2 lipca 2003 r.**
- 2) **Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego od Nr 12/1/06 terenu położonego w miejscowościach Lubenia i Siedliska. Uchwała Nr VIII/36/2007 Rady Gminy Lubenia z dnia 22 czerwca 2007 r.**

5.1.3 Strategia Rozwoju Gminy Lubenia na lata 2017-2027

Strategia Rozwoju Gminy Lubenia na lata 2017 – 2027 to dokument planistyczny zawierający wieloletnie cele i kierunki działania jednostek samorządu terytorialnego. W Strategii rozwoju

wskazana jest wizja i misja gminy oraz strategiczne kierunki rozwoju. Stanowi ona podstawowy instrument długofalowego zarządzania jednostką samorządu terytorialnego. Pełni kluczową rolę jako generalny plan postępowania władz samorządowych, partnerów gospodarczych oraz społecznych, którzy mogą się na nią powoływać w procesie pozyskiwania środków zewnętrznych. Dzięki Strategii możliwe jest określenie możliwości i ograniczeń w zakresie realizowanych i planowanych zadań. Umożliwia również na efektywne gospodarowanie własnymi zasobami, do których należą środowisko przyrodnicze, zasoby ludzkie, infrastruktura oraz środki finansowe.

W Strategii przedstawiono cele i działania priorytetowe. Poniżej przedstawiono te, które dotyczą bezpośrednio lub pośrednio dziedzictwa kulturowego Gminy Lubenia.

Cel główny: Rozwój turystyki i rekreacji na terenie Gminy

Kierunki działania:

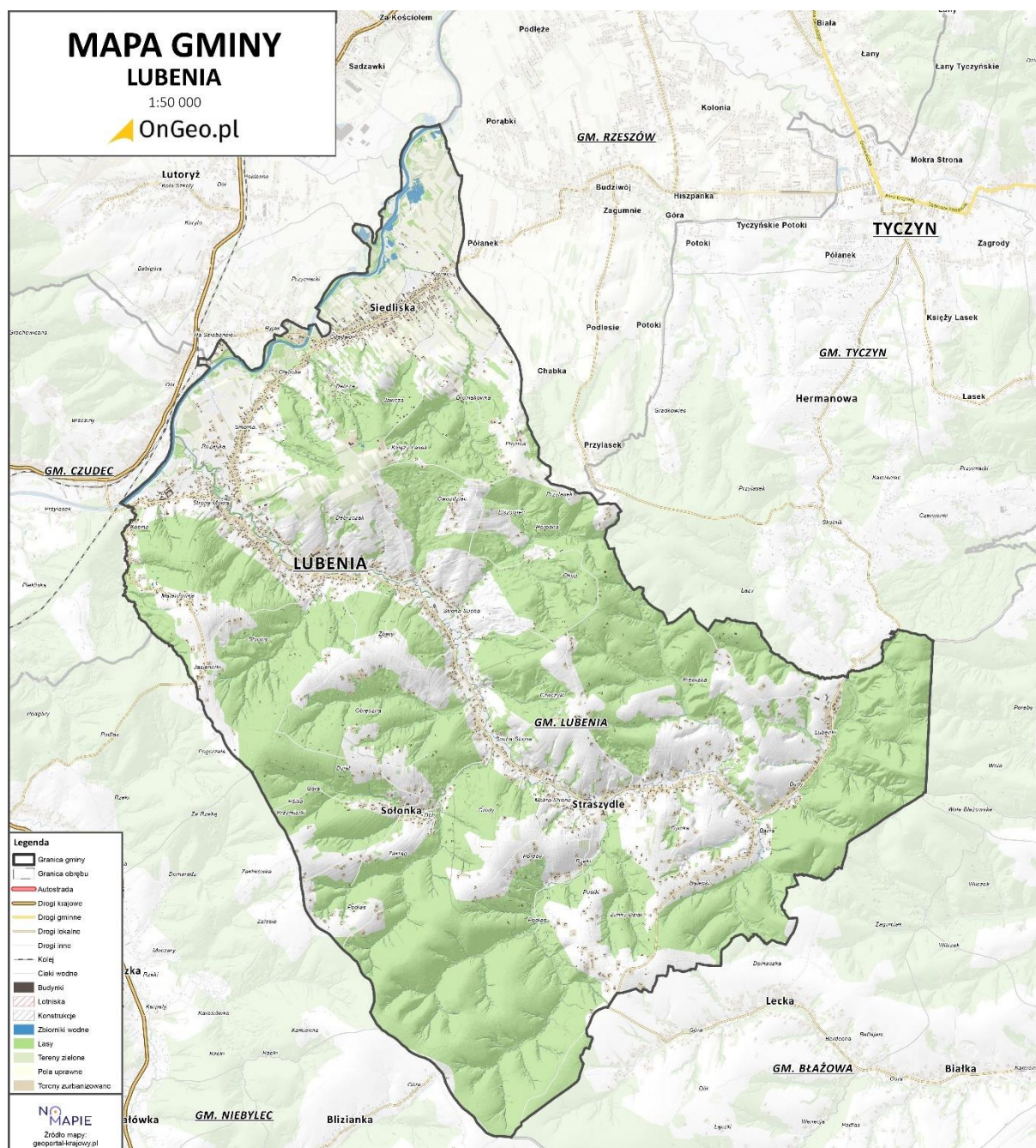
- ✓ Wyznaczenie ścieżek do nordic-walkingu,
- ✓ Budowa wyciągu narciarskiego,
- ✓ Rozwój Tężni solankowej w Sołonce,
- ✓ Budowa ścieżek rowerowych,
- ✓ Rozwój turystyki wędkarskiej

Zadania inwestycyjne:

- ✓ Renowacja Kościoła Parafialnego w Lubeni wraz z wyposażeniem i otoczeniem Kościoła, a także zagospodarowaniem terenu przyległego, w tym odtworzenie i kultywowanie miejsc pamięci.

5.2 Ogólna charakterystyka zasobu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy

5.2.1 Ogólna charakterystyka obszaru gminy

Ryc. 1. Gmina Lubenia (źródło: <https://lubenia.geoportal-krajowy.pl>).

Gmina Lubenia stanowi część powiatu rzeszowskiego oraz województwa podkarpackiego. Zalicza się do gmin wiejskich. Powierzchnia gminy wynosi 55 km² i stanowi 4,75% powierzchni powiatu rzeszowskiego. W skład gminy wchodzi cztery miejscowości: Lubenia, Straszędzie, Sołonka i Siedliska.

Centralnym punktem Gminy jest miejscowość Lubenia, która pełni rolę ośrodka administracyjno - kulturalnego. Gmina sąsiaduje z następującymi Gminami: od wschodu z Gminą Błażowa, od południa

z Gminą Niebylec, od zachodu z Gminą Czudec oraz miastem i Gminą Boguchwała, od północy z miastem i Gminą Tyczyn oraz miastem Rzeszów.

Geograficznie Gmina Lubenia położona jest w obrębie północnego obrzeża Pogórza Dynowsko - Strzyżowskiego, obejmując w północnej części fragment rozległej, wcinającej się w obszar Pogórza Doliny Wisłoka.

Obszar gminy Lubenia charakteryzuje się urozmaiconą rzeźbą terenu o dość znacznych deniwelacjach (wysokości bezwzględne wahają się od 200-400 m n.p.m.). Z pd.-wsch. na pn.-zach. rozciąga się rozległa dolina o urozmaiconej rzeźbie terenu położona w obrębie Pogórza Karpackiego. Natomiast północna część gminy jest rozległą doliną o wyrównanej rzeźbie terenu.

Największą doliną, stanowiącą oś gminy, jest dolina rzeki Lubenki o szerokości od 100 m. w górnym biegu rzeki, do około 300 m. w dolnym. Dolina Wisłoka, obejmująca północny fragment gminy o szerokości ok. 1 km. rozszerza się w kierunku pn. - wsch. Tereny pradolinne zbudowane są z utworów fliszowych:

- ✓ kredowych w części płd. - zach.,
- ✓ łupków trzeciorzędowych w części płn. - wsch.

Spadki terenu na spłaszczonych w górnej części zboczach są zawarte zwykle w przedziale 10-20%, ale osiągają też 30%. Jest to jeden z czynników decydujących o tym, że w granicach gminy znajduje się wiele terenów osuwiskowych.

Na zboczach większości wzgórz dominuje krajobraz kulturowy charakterystyczny dla górskich obszarów rolniczych z łąkami, pastwiskami i zadrzewieniami śródpolnymi.

Lasy zajmują 24% ogólnej powierzchni, tj. ok. 1294 ha. Niewielkie ich fragmenty urozmaicające krajobraz występują wzdłuż niektórych cieków.

Znaczna część gminy Lubenia (powierzchnia 1400 ha, ok. 26%), leży w Hyżnieńsko-Gwoźnickim Obszarze Chronionego Krajobrazu. Lasy w granicach tego obszaru zajmują około 550 ha. Granica Hyżnieńsko - Gwoźnickiego Obszaru Chronionego Krajobrazu na obszarze gminy Lubenia przebiega wzdłuż dróg publicznych prowadzących od zachodu z przysiółka Zaklikówka w gminie Niebylec, w kierunku wschodnim przez Sołonkę i Straszędzie, a następnie południowymw kierunku miejscowości Lecka w gminie Błażowa, przecinając granicę gminy na skraju kompleksu leśnego Sołonka. Tereny objęte granicami Hyżnieńsko-Gwoźnickiego Obszaru Chronionego Krajobrazu na obszarze gminy stanowią zespół wzniesień będących fragmentem zbocza pasma wzgórza opartego na dolinie potoku Lubenka. Znaczna część tego obszaru zajmują lasy leśnictwa Sołonka podległego Nadleśnictwu Strzyżów. Wysokości wzniesień w granicach Hyżnieńsko-Gwoźnickiego Obszaru Chronionego Krajobrazu wahają się od 265 m. do 457 m. n.p.m.

5.2.2 Zarys historii miejscowości gminy

Tereny Gminy Lubenia od wczesnego średniowiecza były obszarem, na którym dokonywały się interesujące procesy osadnicze w bezpośredniej bliskości granicy polsko - ruskiej. Obok sprzyjających czynników fizjograficznych i geopolitycznych na powstanie i rozwój miejscowości w gminie ważny wpływ wywarło ich położenie względem szlaków komunikacyjnych na przełomie XIV i XV w.

Kontynuacją najwcześniejszego osadnictwa było zasiedlanie tych ziem w VI w. przez Sklawinów utożsamianych z Lędzianami - Lachami. W kolejnych wiekach zmieniało się zwierzchnictwo nad tymi ziemiami i ich przynależność państwowa aż do XV w.

Lubenia pierwotnie stanowiła własność królewska. Pośrednim dowodem takiej przynależności jest przywilej lokacyjny. Wieś została lokowana na tzw. surowym korzeniu w 1359 r. na prawie niemieckim. W 1392 r. powstała parafia rzymsko-katolicka pw. Św. Urszuli. Akcja kolonizacyjna musiała napotkać poważne trudności, gdyż w 1440 r. wydany został kolejny przywilej lokacyjny.

Z 1493 r. pochodzi wzmianka o miejscowym plebanie, jest to pewnym dowodem na istnienie parafii i kościoła. W 1589 r. Lubenia należała do największych wsi dominium tyczyńskiego. Wieś była bardzo dobrze zagospodarowana, znajdował się tu młyn o jednym kole, karczma i dwa zakłady rzemieślnicze. Oprócz kmieci gospodarujących na 25 łanach ziemi gospodarowało tutaj 7 rodzin zagrodniczych oraz 23 rodziny komornicze a 5 innych utrzymywało się z tkactwa. Liczbę

mieszkańców szacuje się na około 500 osób. Taki pomyślny stan utrzymywał się przez następne kilkadziesiąt lat aż do napadu Tatarów Bodziackich w 1624 r. (odbudowa potrwała do 1640 r.).

Katastrofalne niszczenia przyniosła 2 połowa XVII w., kiedy tereny te były pustoszone przez wojska szwedzkie, siedmiogrodzkie i kozackie oraz koronne. W 1663 r. w uprawie znajdowało się zaledwie 10 łanów ornych, zysk przynosił młyn i karczma. Z pracy na roli utrzymywało się 7 rodzin zagrodniczych i 30 komorniczych. Funkcjonowała kuźnia, zakład szewski i płócienniczy. Po napadzie Tatarów krymskich w 1672 r. stan gospodarczy Lubeni pogorszył się jeszcze bardziej.

Działania wojenne w latach 1700 - 1721 spowodowały kolejne zniszczenia w substancji materialnej wsi. W 1713 r. istniało 67 domów, aż 20 chałup było spalonych. Największą część ziemi, około 1644 morgi posiadali chłopci, około 79 folwark i około 100 probostwo. Lasy zajmowały niewielki obszar, około 21 morgi, należący w całości do dworu. Pierwotny, drewniany kościół nie zachował się. W 1739 r. zbudowano nowy również drewniany pw. Św. Urszuli, konsekrowany przez biskupa przemyskiego w 1745 r.

Około 1785 r. ludność Lubeni wynosiła 1085 mieszkańców. W 1808 r. liczba ta wzrosła do 1106 zamieszkujących w 181 domostwach. Przy plebanii działał folwark. Dwór pański i karczma znajdowały się na południe od kościoła. Zespół folwarczny Smoszkówka usytuowany w środkowej części wsi tworzyły cztery budynki drewniane. Zachodnią część wsi stanowiły przysiółki Maternówka i Kosina, a wschodnią przysiółki Horodna, Przylasek i Łysa Góra.

W 1890 r. w Lubeni działały dwie karczmy. W 1931 r. oddano do użytku nowy murowany kościół, a starą drewnianą świątynię przeniesiono w 1929 r. do Straszdyła.

Pierwsza wzmianka o wsi **Straszdydle** znajduje się w dokumencie królewskim z 1423 r. Od czasów średniowiecza Straszdydle było pod względem wielkości drugą po Lubeni wsią obecnej gminy. W 1589 r. we wsi uprawiano 16 łanów ziemi ornej, pracował tu 1 młyn wodny i czynna była 1 karczma. Poza rodzinami kmiecymi wieś była zamieszkała przez 3 rodziny zagrodnicze i 11 rodzin komorniczych. W 1 ćwierci XVII w. udało się zwiększyć ogólny areal ziemi uprawnej do 17 łanów.

Podczas napadu w 1624 r. został zniszczony młyn oraz karczma. Opuszczone 3 a następnie 5 łanów roli włączono do folwarku. Do 1651 r. nie udało się zlikwidować szkód i stan ten uległ dalszemu pogorszeniu w 2 połowie XVII w. Jeszcze w 1668 r. karczma nie była odbudowana. W tym czasie w Straszdydle istniał drugi dwór i folwark, na którym było osadzonych 11 kmieci odrabiających pańszczyznę.

W 1673 r. po niszczącym napadzie Tatarów Krymskich we wsi uprawiano zaledwie 2 łany pól uprawnych. Pod koniec XVIII w. w Straszdydle istniało tylko 26 domostw. Do 1713 r. stan gospodarczy wsi uległ nieznacznej poprawie, liczba domostw zwiększyła się do 37. Około 1785 r. liczba ludności wynosiła 811 osób a liczba gospodarstw wzrosła do 138. W połowie XIX w. zespół dworski znajdował się w centralnej części wsi o nazwie Nalepki i obejmował 1 budynek murowany, 10 drewnianych oraz 1 staw. W 1889 r. Straszdydle liczyło 1530 mieszkańców. W 1905 r. majątek dworu obejmował około 193 ha pól ornych.

W 1929 r. przeniesiono drewniany kościół z Lubeni i erygowano parafię p.w. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy.

Pierwsza wzmianka dotycząca wsi **Siedliska** znajduje się w dokumencie z 1423 r. w którym król Władysław Jagiełło nadaje włość tyczyńską Janowi z Jicina. W 1589 r. uprawiano tu 8 łanów ziemi ornej i oprócz nieznannej ilości rodzin kmiecych zamieszkiwały tu 2 rodziny zagrodnicze, 12 komorniczych oraz 2 rzemieślnicze. Działał tu młyn wodny oraz karczma. Brak danych o zniszczeniach w 1624 r. w czasie najazdu Tatarów. W 1640 r. w uprawie znajdowało się 8 łanów ziemi, zyski przynosił młyn oraz karczma. Ludność składała się z kmieci, 2 rodzin zagrodniczych, 12 komorniczych oraz 3 rzemieślniczych.

Komisarze lustrujący Siedliska w 1651 r. zastali wieś w bardzo dobrej kondycji gospodarczej, ale już w latach 1656-1657 wieś doznała dotkliwych zniszczeń przez wojska szwedzkie a później kozackie i siedmiogrodzkie. W 1668 r. gospodarowało w Siedliskach 18 rodzin kmiecych osiadłych na półłanowych gospodarstwach. Kmieci ci byli zobligowani do pańszczyzny 3 dni w tygodniu. Obok nich żyło 7 rodzin zagrodniczych, 24 komorniczych oraz 14 budniczych. Wśród rodzin komorniczych był kowal i tkacz. We wsi był dwór i karczma. Po kolejnym napadzie Tatarów w 1672 r.

w Siedliskach zachowały się tylko 3 domostwa. Powolny proces odbudowy doprowadził w końcu XVII w. do istnienia zaledwie 26 chałup.

Po zniszczeniach w 1713 r. odnotowano w Siedliskach tylko 10 rodzin kmiecych oraz 15 zagrodniczych i 12 chałupniczych. Czynny był też młyn na Wisłoku. W latach 1785 – 1788 większość ziemi ornej, około 672 morgi, należała do miejscowych chłopów, do dworu około 422 morgi ziemi ornej oraz 54 morgi łąk, 5 morgów ogrodów i 37 morgów pastwisk. Zespół dworski tworzył murowany budynek dworu, folwark z piekarnią, 6 drewnianych budynków gospodarczych oraz 2 stawy. Centralną część wsi tworzyły niwy o nazwach: Winnica, Broniakówka, Głębokai Jawcza. W tym czasie w Siedliskach zamieszkiwało 608 osób.

W 1889 r. populacja wsi liczyła 1137 osób zamieszkujących w 235 domostwach. Działała tu Szkoła Ludowa a także dwie karczmy. W 1978 r. wzniesiono nowy kościół i w 1982 r. erygowano parafię Św. Józefa.

Sołonka jest najmłodszą spośród wszystkich wsi gminy Lubenia. Powstała w 1589 r. i pierwotnie należała do rodziny Ligęzów. W latach 20-tych XVII w. przeszła we władanie Anny z Pileckich (stała się przez to częścią dóbr tyczyńskich). Od 1670 r. faktycznie, a od 1674 r. formalnie dobra tyczyńskie wraz z Solonką stały się własnością rodu Branickich. W początkowym okresie istnienia wsi kolonizujący ją osadnicy musieli karczować zwarte połacie lasu jodłowo - sosnowego. Od 1589 r. działał we wsi pierwszy młyn o jednym kole, który ocalał (jak i cała leżąca na uboczu wieś) z najazdu tatarskiego w 1624 r., zniszczony jednak w 1663 r. Pomyślny gospodarczo okres rozwoju Solonki przerwał w 1672 r. najazd Tatarów krymskich, w efekcie, którego populacja wsi spadła o 60%. W XIX w. powstał w Solonce pierwszy tartak. Kolonizację rozpoczęto w 2 poł. XVI w., ale niezwykle trudne warunki terenowe, duża lesistość sprawiły, że jeszcze w końcu XVIII w. 2/3 obszaru porastały lasy.

Nazwa wsi Solonka wg podań mieszkańców pochodzi od słonej wody - solanki, zwanej też solonką. Wg Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego i Innych Krajów Słowiańskich nazwa może pochodzić od rusycyzmu „sioło” - wieś.

Za czasów Kazimierza Wielkiego w 1341 r. Solonka należała do Ziemi Sanockiej, która była dobrem królewskim w ramach tzw. żup niskich - żupy sanockie. Żupa na całej głębokości jest wyłożona solidną, znakomicie rzemieślniczo wykonaną cemborwiną drewnianą. Historycznie jest pewne, że żupa została zniszczona i zasypana kamieniem i leśnym drewnem. Świadczą o tym fragmenty drabin spustowych, kołowrotu, belek nośnych, całych drzew jodłowych, które wypełniały sztolnię. Zniszczenie żupy nastąpiło najprawdopodobniej na rozkaz władz austriackich, gdyż stanowiła ona konkurencję dla kopalń w Bochni i Wieliczce przejętych przez Austriaków. Niewykluczone jest też teza, że zniszczenie mogło nastąpić podczas któregoś z najazdów tatarskich w XVI - XVII w., albo podczas „potopu” szwedzkiego w 1655 r. O znaczeniu historycznym i gospodarczym żupy solnej w Solonce świadczą też inne fakty. Wśród wielu mieszkańców gminy do dziś funkcjonują nazwiska związane bezpośrednio z wydobywaniem soli. Należą do nich: Podgórcy, Soleccy, Warzybokowie. Nazwisko Podgórski ma związek nazewniczy z funkcją pełnioną niegdyś przez specjalnego urzędnika królewskiego, który odpowiadał za wydobycie i sprzedaż soli. Na terenie Polski żupy solne nazywano też „górami”, a więc zarządzający nimi byli określani mianem „podgórskiego”. Solecki natomiast to ten, który bezpośrednio zajmował się wydobyciem soli lub inną czynnością z tym związaną. Warzybok to ten, który „warzył” sól na boku, gdyż sól z żupy solnej w Solonce otrzymywano dopiero po odparowaniu solanki. Uważa się, że istnienie żupy solnej w Solonce mogło mieć związek z nadaniem Lubeni praw osadniczych przez Kazimierza Wielkiego w 1359 r. i utworzeniem jednych z pierwszych parafii na Podkarpaciu. Warto podkreślić, że powyżej żupy ciągnie się określany do dziś mianem „traktu węgierskiego” droga - pozostałość średniowiecznego traktu handlowego z Węgier w kierunku na Sandomierz. Szlak nazywano niegdyś rzymskim (IV, V w. n.e.). Szlakiem węgierskim przejeżdżał w 1377 r. król Ludwik Węgierski i prawdopodobnie król Władysław Jagiełło, od 1420 r. właściciel dóbr tyczyńskich.

5.2.3 Krajobraz kulturowy gminy oraz zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami definiuje pojęcie krajobrazu kulturowego, którym jest „przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”. Na zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Lubenia składają się obiekty stanowiące świadectwo minionej epoki oraz posiadające wartość historyczną, artystyczną lub naukową, w tym zabytki nieruchome, zabytki ruchome, stanowiska archeologiczne. Ocalałe, znaczące elementy krajobrazu kulturowego, stanowią o pamięci historycznej, tożsamer dla regionu. W tym znaczeniu stanowi on przedmiot ochrony, której formy określają w różnym stopniu cztery ustawy, a mianowicie:

1. ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
2. ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
3. ustawa o ochronie przyrody,
4. ustawa prawo ochrony środowiska.

Układy przestrzenne

Na skutek zmian w stosunkach własnościowych i gwałtownej urbanizacji pierwotne układy ruralistyczne we wsiach gminy Lubenia uległy daleko idącej destrukcji. Podstawową przyczyną zaniku dawnego rozplanowania było wprowadzenie nowej zabudowy na tereny, których nie obejmowały niwy siedliskowe w tym głównie wzdłuż szlaków komunikacyjnych.

We wsiach gminy Lubenia dalej dominuje zabudowa zagrodowa, chociaż sukcesywnie ulega systematycznemu zmniejszaniu.

Zabytki sakralne

Architekturę sakralną na terenie Gminy Lubenia reprezentują następujące obiekty:

Lubenia. Zespół kościelny. Zespół składa się z kościoła pw. Św. Urszuli, plebani i otaczającego kościół starodrzewia. Kościół parafialny pw. Św. Urszuli usytuowany jest w płn.- wsch. części wsi, ok. 100 m od głównej drogi prowadzącej przez wieś, na zboczu góry. Wzniesiony został na północ od miejsca, gdzie stał poprzedni kościół, istniejący tu już w XVIII w., który został przeniesiony w 1929 r. do sąsiedniej wsi Straszędzie. Obecnie istniejący neogotycki kościół parafialny został wzniesiony w latach 1926-1931, dzięki staraniom ówczesnego proboszcza ks. Józefa Urbanka. Wybudowany z czerwonej palonej cegły, na zaprawie wapienno - cementowej, posadowiony na kamiennym podmurowaniu. Jest to kościół trzynawowy z transeptem, posiada trójbocznie zamknięte prezbiterium (zwrócone na płn.-wsch.) i wieżę na osi elewacji głównej. Po bokach wieży umieszczone są niewielkie przedsionki. Po obu stronach prezbiterium znajdują się prostokątne pomieszczenia, m.in. zakrystia. Wnętrze świątyni sklepione są krzyżowo na gurtach, w niektórych pomieszczeniach występują stropy płaskie. Pomiędzy nawami rozmieszczone są filary wzniesione na rzucie krzyża greckiego. Kościół nakryty jest dachem siodłowym opadającym trzema spadami nad częścią ołtarzową. Nad transeptem położony został dach naczółkowy. Na skrzyżowaniu nawy głównej i transeptu umieszczona została czworoboczna wieżyczka na sygnaturkę z latarnią nakryta spiczastym hełmem pokrytym blachą miedzianą. Trójkondygnacyjowa wieża wzniesiona jest na planie prostokąta. Nad drugą kondygnacją opięta jest gzymsami trójkątnie wyłamanymi ku górze. W ścianach jej trzeciej kondygnacji znajdują się trójdzielne okna rozdzielone kolumnkami, umieszczone w kwadratowych, otynkowanych płycinach. Ośmioboczna izbica wieży kościelnej nakryta została również ośmiobocznym smukłym hełmem, pokrytym blachą miedzianą, podobnie jak dach świątyni. Okna ostrołukowe o rozglifionych dwustronnie ościeżach. Otwory drzwiowe prowadzące do wnętrza świątyni prostokątne, zamknięte u góry łukiem segmentowym. Kościół posiada instalację elektryczną oraz ogrzewanie.

Siedliska. Kaplica cmentarna. Usytuowana jest na cmentarzu, należącym do parafii w Lubeni. Wybudowana prawdopodobnie w 1 poł. XIX w. Fundatorami byli zapewne właściciele dworu. Kaplica murowana z kamienia, otynkowana, frontem zwrócona na zachód, na planie prostokąta. Przykryta dwuspadowym dachem, pokrytym pierwotnie gontem, a obecnie blachą. Na kalenicy dachu usytuowana mała wieżyczka na sygnaturkę. Ściany kaplicy zwieńczone są profilowanym gzymsem podokapowym. Na narożach ścian występują lizeny o sfazowanych krawędziach. Pośrodku płycin znajdują się prostokątne otwory okienne rozglifione do wewnątrz. W ścianie frontowej kaplicy również znajduje się prostokątna płycina, a w niej także prostokątny otwór drzwiowy. Do wnętrza prowadzą drewniane, jednoskrzydłowe drzwi. W szczycie frontowym znajduje się niewielka prostokątna wnęka. W 2014 r. kaplica została wyremontowana ze środków Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przy współudziale środków przekazanych przez wiernych parafii pw. Św. Urszuli w Lubeni.

Straszydle. Zespół kościelny w Straszydlu. W skład zespołu wchodził kościół pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy oraz spalona w 1993 r. plebania. Kościół przeniesiony został z sąsiedniej Lubeni w latach 1928 - 1929. Wiąże się to z erygowaniem samodzielnej parafii rzymsko-katolickiej w Straszydlu, wydzielonej z parafii Lubenia w 1929 r.

Kościół położony jest w centrum wsi, trójnawowy z trójbocznie zamkniętym prezbiterium tej samej szerokości co nawa, halowy, trójprzęsłowy. Nawy boczne znacznie węższe od nawy głównej oddzielone trzema arkadami o łuku pełnym, wspartym na słupach o przekroju kwadratu. Zakrystia i kruchta na rzutach prostokątów. Kościół o konstrukcji zrębowej z lisicami na ceglanej podmurówce. Od południa usytuowana wieża o wysokości ok. 12 m, trzykondygnacyjna, na planie kwadratu o konstrukcji słupowej. Do wieży przylegają dwa przedsionki. Od zachodu do prezbiterium dobudowana murowana zakrystia. Sklepienia świątyni są zróżnicowane. W nawie głównej znajduje się spłaszczona kolebka, a w nawach bocznych - pozorne sklepienia odcinkowe. Pomiędzy prezbiterium a nawą umieszczona została belka tęczowa. Zakrystia murowana, oszalowana zewnątrz deskami, kruchty drewniane konstrukcji słupowej, również oszalowane. Wieża kryta dachem czterospadowym, zwieńczonym cebulastym hełmem z krzyżem. Nad prezbiterium, nawą główną i nawami bocznymi wspólny dach dwuspadowy, z sygnaturką. Dach nad prezbiterium zamknięty trójbocznie. Nad zakrystią i kruchtami bocznymi dachy pulpitowe. Wszystkie dachy pobite blachą.

Wyposażenie: ołtarz główny późnobarokowy z 1 poł. XVIII w., ołtarze boczne z XX w.

Cmentarze

Ważnym elementem krajobrazu kulturowego Gminy Lubenia stanowią cmentarze. Występują one w Lubeni oraz Straszydlu. Cmentarz parafialny rzym.-kat w Lubeni usytuowany jest w sąsiedztwie kościoła, przy drodze do Siedlisk, założony ok. 1794 r. Natomiast cmentarz parafialny rzym.-kat w Straszydlu usytuowany jest w środkowej części wsi, naprzeciw kościoła, założony ok. 1933 r.

Cmentarz istniał także przy drewnianym, modrzewiowym kościele pw. Św. Urszuli w Lubeni („Stare Kościelisko”). Kościół oddany był do użytku wiernych w 1739 r., konsekrowany w 1745 r. przez biskupa przemyskiego Wacława Sierakowskiego. Przeniesiony w 1929 r. do miejscowości Straszydle. Pierwotnie stały tutaj co najmniej dwie budowle sakralne, zniszczone przez najazdy obcych wojsk (Tatarów i Szwedów w okresie od XV - XVII w.). Z budowli tych zachowały się jedynie cenne drewniane rzeźby z XVII w. (obecnie w Muzeum Diecezjalnym w Rzeszowie) oraz zabytkowy dzwon z 1694 r. (obecnie Muzeum Okręgowe w Rzeszowie). Na cmentarzu grzebano ludzi do połowy XIX w.

Budynki mieszkalne

Na terenie Gminy Lubenia zachowało się niewiele wiejskiej zabudowy drewnianej: budynki mieszkalne i gospodarcze. Domy są przeważnie jednokondygnacyjne, o konstrukcji zrębowej, na planie prostokąta. Dachy starszych domów przeważnie są czterospadowe, później dwuspadowe, pierwotnie kryte strzechą. Ściany często szalowane pionowo deskami, niektóre posiadają ganki

zwrócone do drogi. Zachowały się nieliczne całe zagrody z przełomu XIX i XX w. Ważnym elementem zagrody była murowana piwnica. Budynki te prezentują różny stan zachowania i są najbardziej podatne na różnego rodzaju przekształcenia ze względu na brak świadomości właścicieli oraz problemy finansowe.

Zabytki techniki

Do tego typu zabytków z terenu gminy należą:

- ✓ zagroda młyńska w Lubeni, która składa się z drewnianego budynku mieszkalnego pochodzącego z 4 ćw. XIX w. oraz murowanego młyna wodnego z 1925 r.
- ✓ "Chłopski most" w Sołonce z 2 poł. XIX w. Zbudowany z kamienia rzeczno, bez użycia zaprawy. Obiekt ten stanowi oryginalny zabytek architektury ludowej, świadczący o niezwyklej precyzji inżynierskiej i technice budowlanej zastosowanej przez budowniczego (Paweł Materna z Lubeni). Na terenie polski zachowało się zaledwie kilka tego typu obiektów. Do czasów obecnym służy on okolicznym mieszkańcom.

Kapliczki i figury przydrożne

Na terenie Gminy Lubenia występuje wiele kapliczek i figur przydrożnych. Obiekty tego typu są rozpowszechnionym elementem krajobrazu nie tylko regionu, ale i przeważającej części kraju. Ich ustawianie wiązało się z lokalną tradycją oraz religijnym, duchowym doświadczeniem fundatorów katolickich. Powstawały na pamiątkę ważnych wydarzeń historycznych, sytuacji rodzinnych, z obawy przed chorobami czy wojnami. Miały charakter dziękczynny, suplikacyjny a nawet odstrasający. Najczęściej wybierano lokalizację w pobliżu świątyń, przy skrzyżowaniach, przy wjeździe do wsi przy mostach, a bardziej osobiste przed domami.

Z terenu gminy najliczniej reprezentowane są kapliczki murowane z kamienia bądź cegły. W grupie tej wyodrębnić można kilka typów kapliczek, z których najbardziej okazałe są kapliczki domkowe, tzw. mieszczące zamknięte wnętrze, do którego można wejść. W tej grupie często spotkać można kapliczki bardzo okazałe, z dekoracyjnymi szczytami przypominającymi elewacje frontowe kościołów. Przykładami są m.in.:

- kapliczka z dzwonkiem, usytuowana w Siedliskach. Wzniesiona po zachodniej stronie drogi prowadzącej przez wieś w kierunku Tyczyna, na stromej skarpie będącej wysokim brzegiem dawnego koryta Wisłoka. Frontem zwrócona na wschód do drogi. Ufundowana została przez właściciela dworu w Siedliskach, prawdopodobnie w 2 poł. XIX w. Pierwotnie pełniła funkcję kapliczki przeciwburzowej. Wybudowana z cegły, otynkowana i pobielona, na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu ze ściętymi narożami. Posadowiona na cokole z odsadzką. Przykryta dwuspadowym dachem, pokrytym pierwotnie gontem, po 1958 r. dachówką, a obecnie blachą. W 1958 r. oprócz wymiany pokrycia dachu przebudowano również wieżyczkę na sygnaturkę i wymieniono stolarkę. Wieżyczka ta pierwotnie była drewniana, obecnie konstrukcja nośna sygnaturki wykonana jest z żelaznego płaskownika, nakryta blaszaną czapą, a całość obita jest blachą. Zwieńczona została niewielkim metalowym krzyżem. W szczycie frontowym umieszczona została prostokątna, oszklona wnęka zamknięta trójkątnie, w której ustawiono wizerunek Matki Bożej Różańcowej. Wejście do kapliczki umieszczone jest od wschodu. Do kapliczki prowadzą drewniane drzwi, w górnej części przeszklone. W ścianach bocznych oraz tylnej umieszczono płyciny. W obu ścianach bocznych umieszczone zostały prostokątne otwory okienne. Kapliczka wewnątrz posiada strop płaski.

- kapliczka w Lubeni, usytuowana po północnej stronie drogi prowadzącej przez wieś, obok domu nr 124A. Wzniesiona prawdopodobnie w 1 ćw. XX w. Pierwotnie tynkowana, obecnie obłożona betonowymi płytkami o fakturze kamienia (imitującymi kamień) w kolorze szarym i różowym. Wzniesiona na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu. Przykryta dwuspadowym dachem, pokrytym dachówką karpiówką. W szczycie frontowym mała, oszklona, prostokątna wnęka zamknięta trójkątnie, w której ustawiono figurkę św. Józefa z Dzieciątkiem. Wejście do kapliczki umieszczone jest od wschodu. W prostokątny otwór wejściowy wstawione są obecnie dwuskrzydłowe drewniane drzwi, w górnej części przeszklone. Wewnątrz kapliczki, wzdłuż całej długości ścianki tylnej

usytuowana została mensa ołtarzowa, na której ustawiono figurę Matki Bożej Niepokalanie Poczętej. W 1998 r. kapliczka przeszła remont, który zasadniczo zmienił jej wygląd zewnętrzny.

Na terenie gminy spotkać można również kapliczki trójkondygnacyjne. Wspólną ich cechą są poprzedzielane wydatnym profilowanym gzymsem, trzy graniastosłupowe kondygnacje. Wnęki, które się w nich znajdują, mogą być przeszklone lub otwarte. Czworoboczna bryła kapliczek umieszczona jest zazwyczaj na sześciennym bazie ze schodkowym postumentem, co dodatkowo nadaje im monumentalny charakter. Przykładami takich kapliczek są:

- kapliczka we wsi Sołonka usytuowana po południowej stronie drogi biegnącej przez wieś. Kapliczka ufundowana została w 1927 r. przez Wojciecha i Franciszkę Krupów oraz Wacława i Balbinę Dulińskich. Zamówiono ją w warsztacie kamieniarskim w okolicach Frysztaka. Kapliczka posadowiona jest na trzystopniowym cokole, na planie kwadratu. Wyróżnia ją podział na trzy kondygnacje, które podzielone są wydatnymi, profilowanymi gzymśami. W najniższej kondygnacji zasadniczej bryły kapliczki, od frontu, znajduje się blenda w kształcie prostokąta o ściętych narożach, w której umieszczony został napis informujący o fundacji kapliczki. W środkowej kondygnacji umieszczono prostokątną niszę zamkniętą uskokowo łukiem, w której stoi figura Chrystusa. W górnej kondygnacji kapliczki znajduje się identyczna nisza, a w niej figura Matki Boskiej. Obie nisze są przeszklone. W ściankach bocznych na wszystkich trzech kondygnacjach znajdują się płytkie prostokątne blendy zamknięte uskokowo łukiem. Wysoka bryła kapliczki zwieńczona została skomplikowaną formą daszku w kształcie ściętej piramidy o wklęsłych ścianach. Na jej szczycie ustawiony jest kamienny krzyż łaciński z postacią Chrystusa.

- kapliczka w Lubeni usytuowana na wysokiej skarpie w południowej części miejscowości, po zachodniej stronie głównej drogi prowadzącej przez wieś, blisko granicy ze Straszędem. Ufundowana w 1922 r. przez Mariannę i Szymona Wilków. Posadowiona na dwustopniowym cokole, wzniesiona na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu. Podzielona na trzy kondygnacje, które poprzedzielane są wydatnymi profilowanymi gzymśami. W najniższej kondygnacji zasadniczej bryły kapliczki, od frontu, znajduje się blenda w kształcie prostokąta o ściętych narożach, w której umieszczony został napis informujący o fundatorach kapliczki. W środkowej kondygnacji umieszczona została prostokątna nisza zamknięta półkoliście, w której ustawiono figurę Chrystusa. W górnej kondygnacji kapliczki znajduje się identyczna nisza, a w niej figura Matki Boskiej Bolesnej. W ściankach bocznych na dwóch wyższych kondygnacjach znajdują się prostokątne blendy zamknięte półkoliście. Wysoka bryła kapliczki zwieńczona została skomplikowaną formą daszku w kształcie ściętej piramidy o wklęsłych ściankach. Na jej szczycie ustawiony jest kuty żelazny krzyż z postacią Chrystusa wsparty na niewielkim kamiennym cokole. Kapliczka pomalowana farbą olejną na niebiesko, z białymi gzymśami i płycinami.

Oprócz kapliczek na terenie gminy Lubenia występują także figury przydrożne. W południowej części miejscowości Siedliska, po pld. - wsch. stronie drogi prowadzącej do Lubeni, obok domu nr 466A znajduje się figura Matki Boskiej. Postawiona została na miejscu starej kapliczki, którą ufundował Wojciech Wilk. Obecnie istniejąca figura Matki Boskiej Bolesnej ufundowana została przez Edwarda Kalembkiewicza. Sprowadzono ją z Piekar Śląskich, gdzie została wykonana w latach 1948-1950. Rzeźba ustawiona jest na wysokim postumencie w kształcie kopca wykonanego z kamieni. Na kopcu tym, od frontu, umieszczona została kapliczka w kształcie rombu, na której znajduje się napis: „OTO MATKA TWOJA”. W późniejszych latach wokół figury założono ogródek, a w 1961 r. otoczono ją żelaznym płotkiem.

5.2.4 Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach danego obszaru. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych podczas inwestycji związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, ważne jest określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach

zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków.

W związku z licznymi zagrożeniami zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółowić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Na terenie Gminy Lubenia w ewidencji zabytków znajduje się 58 stanowisk archeologicznych. Dwa z nich wpisane są do rejestru zabytków: Lubenia st. 1 oraz Siedliska st. 10. Większość stanowisk archeologicznych została rozpoznana „powierzchniowo” podczas dużego projektu realizowanego już od końca lat 70-tych XX w., jest to Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Obszar gminy znajduje się na 7 obszarach AZP: 104-75, 104-76, 105-75, 105-76, 106-75, 106-76, 107-76. Na czterech z nich występują stanowiska archeologiczne.

Wśród stanowisk archeologicznych znajdują się:

- ✓ grodziska (stanowiska o własnej formie krajobrazowej): Lubenia st. 1 (XI-XIII w.).
- ✓ cmentarzyska jamowe: Lubenia st. 2 (kultura przeworska).
- ✓ piecowisko: Siedliska st. 6 (chronologia nieokreślona).
- ✓ pozostała część stanowisk to osady lub ślady osadnicze datowane od epoki kamienia po okres nowożytny.

Do najciekawszych stanowisk archeologicznych należy grodzisko w Lubeni, gdzie do dziś zachowały się w bardzo dobrym stanie ziemne wały obronne (od 2 do 4 m wysokości) wraz z fosą. Gród obronny położony był na granicy tzw. Rusi Czerwonej i państwa polskiego. Pierwotnie nosił nazwę Horodna i swoje znaczenie utracił ostatecznie w XIV w., po przyłączeniu tych terenów do Polski przez króla Kazimierza Wielkiego w 1345 r. Obronny charakter grodziska wykorzystany został przez chłopów lubeńskich, podczas najazdu szwedzkiego w 1656 r. Schronili się tutaj wraz z dobytkiem i stoczyli zwycięską potyczkę z oddziałem wroga. Stąd wywodzi się obecna nazwa przysiółka „Okop szwedzki”. Grodzisko „Okop” należy do najcenniejszych historycznie zabytków wsi Lubenia

Zestawienie stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Lubenia przedstawiono w Aneksie nr 2 na końcu opracowania.

5.2.5 Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Izba Regionalna w Sołonce. Początki Izby Regionalne sięgają 1985 r., kiedy to nauczyciel historii w Szkole Podstawowej w Lubeni mgr Aleksander Bielenda wraz z uczniami rozpoczął zbieranie wszelkich staroci, które początkowo były gromadzone w Izbie Pamięci tejże szkoły. Przybywało eksponatów muzealnych głównie za sprawą młodzieży szkolnej z obszaru gminy. Na przestrzeni lat gromadzone zbiory zmieniały swoją lokalizację. W 2021 r. z inicjatywy władz Gminy Lubenia przy współpracy z pasjonatem muzealnictwa - panem Antonim Sikorą, przeglądu i wstępnej ekspertyzy eksponatów, dokonali specjaliści muzealnictwa – pracownicy naukowi Uniwersytetu Rzeszowskiego, którzy uznali, że istnieje duży potencjał do zagospodarowania. Została więc podjęta decyzja o umieszczeniu ich w miejscu stwarzającym możliwość ich zabezpieczenia i eksponowania. Na ten cel wybrano lokal mieszczący się na parterze Domu Kultury w Sołonce.

Obecnie Izba Regionalna w Sołonce prezentuje szeroki zakres tematyczny gromadzonych eksponatów obejmujących wszelkiego rodzaju pamiątki związane z historią i prehistorią regionu. Został wyodrębniony dział archeologiczny, etnograficzny i historyczny z militariami włącznie.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowe formy ochrony zabytków według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. stanowią:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. utworzenie parku kulturowego;
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Lubenia funkcjonują dwa z wyżej wymienionych form ochrony zabytków: wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (s. 25 niniejszego opracowania).

5.3.1 Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, który zgodnie z przytoczoną powyżej ustawą, jako jedyny organ ochrony zabytków posiada kompetencje wpisywania zabytków do rejestru. Wpis zabytku do rejestru zabytków dokonywany jest na mocy decyzji administracyjnej, w księdze rejestru zabytków, określanej w zależności od kategorii zabytku właściwym symbolem:

- ✓ księga A – zabytki nieruchome,
- ✓ księga B – zabytki ruchome,
- ✓ księga C – zabytki archeologiczne.

Zabytek nieruchomy może zostać wpisany do rejestru z urzędu lub na wniosek właściciela lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje. Do rejestru może być wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpisu dokonuje właściwy Wojewódzki Konserwator Zabytków wydając decyzję administracyjną.

Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony

z rejestru. Skreślenie z rejestru następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

Tabela 1. Zabytki nieruchome Gminy Lubenia wpisane do rejestru zabytków.

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Numer rejestru zabytków	Data wpisu
1.	Lubenia	Kościół par. pw. św. Urszuli	A – 1497	29.10.2017 r.
2.	Lubenia	Ogrodzenie z 3 bramami i bramkami wejściowymi	A – 1497	29.10.2017 r.
3.	Siedliska	Kaplica cmentarna	A – 1229	27.02.2014 r.
4.	Straszydle	Kościół par. pw. Matki Bożej Nieustającej Pomocy	A – 174	29.11.2006 r.
5.	Straszydle	Cmentarz kościelny	A – 174	29.11.2006 r.

5.3.2 Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywieżenia zabytku za granicę albo wywieżenia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Prowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru, poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje, wymaga uzyskania pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w trybie decyzji, stosownie do art. 36 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Jedną z podstawowych form ochrony zabytków ruchomych jest ich wyposażenie w specjalistyczne urządzenia techniczne (np. systemy sygnalizacji pożaru, stałe czy półstałe instalacje gaśnicze, sieci hydrantowe). Szczególna rola przypada systemom sygnalizacji pożarowej, bowiem ich zadaniem jest wykrycie zagrożenia (pożaru) w jego wczesnej fazie. Dzięki temu możliwe jest szybkie podjęcie interwencji i zminimalizowanie strat.

Poniżej znajduje się zestawienie obiektów ruchomych z terenu Gminy Lubenia wpisanych do rejestru zabytków:

Lubenia - Wyposażenie kościoła parafialnego. Nr rejestru B-666 z 18.01.2014 r. (29 obiektów):

- ✓ Ołtarz główny, neogotyck, 1947 r., wyk. Edward Muchowicz, Jasło, drewno politurowane, polichromowane, pozłacane.

- ✓ Ołtarz boczny pw. Matki Bożej, barok, pocz. XVIII w, drewno polichromowane, pozłacane.
- ✓ Obraz Matka Boża Różańcowa, w ołtarzu bocznym poz. wyżej, barok, 2 poł. XVII w., tempera, deska, pozłacany.
- ✓ Ołtarz boczny południowy pw. Serca Pana Jezusa, neogotyck, przed 1931 r. Wyk. Edward Muchowicz, wg. projektu A. Lenika z firmy w Krośnie, drewno politurowane, pozłacane.
- ✓ Ambona, neogotyck, 1947 r., wyk. Edward Muchowicz, Jasło, drewno politurowane.
- ✓ Prospekt organowy i organy, neoklasycyzm, po 1908 r., drewno polichromowane, pozłacane, drewno, metale.
- ✓ Kropielnica, barok, XVIII w., miedź kuta.
- ✓ Konfesjonały, 2 sztuki, neogotyck, ok. 1931 r. wyk. Edward Muchowicz, drewno, płaskorzeźby.
- ✓ Feretron Serce Pana Jezusa / Serce Matki Bożej, neogotyck, l. 30-40. XX w. obrazy blacha/olej, rama drewno politurowane, pozłacane.
- ✓ Feretron Św. Urszula / Matka Boża Różańcowa ze św. Dominikiem i św. Katarzyną Sienieńską, neogotyck, l. 30-40. XX w., rama drewno polichromowane, pozłacane, obrazy deska/olej.
- ✓ Feretron Matka Boża Bolesna ze św. Janem / Chrystus w Ogroju, neogotyck, l. 30-40. XX w., rama drewno polichromowane i politurowane, pozłacane, obrazy blacha /olej. Wym. 178 x 90 cm.
- ✓ Feretron Św. Franciszek / Św. Rodzina, neogotyck, 2 ćw. XX w., rama drewno polichromowane i politurowane, pozłacane, obrazy blacha /olej.
- ✓ Feretron - rzeźba Św. Antoni, neogotyck, l. 40. XX w. wyk. Edward Muchowicz, Jasło, drewno polichromowane.
- ✓ Rzeźba Chrystus Ukrzyżowany, neogotyck, pocz. XX w.
- ✓ Rzeźba Anioł klęczący, neogotyck, pocz. XX w. drewno polichromowane, pozłacane.
- ✓ Obraz „Św. Joachim i św. Anna z Marią”, barok, XVIII w, płótno/olej.
- ✓ Obraz „Św. Stanisław Kostka” z ramą, neobarok, XIX w., płótno/olej (?).
- ✓ Stacje drogi krzyżowej, 14 sztuk, neoklasycyzm, l. 30. XX w. płótno /olej.

Straszydło - Wyposażenie kościoła parafialnego. Nr rejestru B-150 z 28.02.2006 r. (13 obiektów):

- ✓ Ołtarz główny, warsztat Tomasza Huttera (?), 1739-1745 r., drewno polichromowane, pozłacane.
- ✓ Ołtarz boczny południowy, p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa, neobarokowy, 1938 r., wyk. Michał Tomoń z Gwoźnicy Górnej.
- ✓ Ołtarz boczny północny p.w. Św. Antoniego, neobarokowy, 1938 r., wyk. Michał Tomoń.
- ✓ Ambona, pocz. XX w, drewno polichromowane, pozłacane.
- ✓ Chrzcielnica, wyk. Michał Tomoń 1938 r., drewno polichromowane, pozłacane.
- ✓ Konfesjonał I, pocz. XX w. drewno polichromowane.
- ✓ Konfesjonał II pocz. XX w. Drewno polichromowane.
- ✓ Rzeźba „Ukrzyżowanie” na belce tęczowej, XVIII w. drewno polichromowane.
- ✓ Płaskorzeźba „Matka Boża Hyżneńska”, l. 30. XX w, drewno polichromowane,
- ✓ Tablica konsekracyjna, 1745 r., drewno polichromowane.
- ✓ Stacje drogi krzyżowej, pocz. XX w, technika druku na płótnie w płaskich drewnianych polichromowanych ramach z wąskim profilowaniem.
- ✓ Lampa wisząca I (2 sztuki), pocz. XX w., neogotyck, mosiądz, odlew.
- ✓ Lampa wisząca II, pocz. XX w., neogotyck, mosiądz, odlew.

5.3.3 Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków

Poniższa tabela przedstawia zestawienie stanowisk archeologicznych z terenu Gminy Lubenia wpisanych do rejestru zabytków.

Tabela 2. Stanowiska archeologiczne Gminy Lubenia wpisane do rejestru zabytków.

Lp.	Miejscowość	Obszar AZP	Nr st. w miejsc.	Nr st. na obszarze	Funkcja obiektu	Chronologia	Nr rejestru zabytków i data wpisu
1.	Lubenia	105-76	1	3	grodzisko	XI-XIII w.	A - 445 23.12.1968 r.
2.	Siedliska	105-76	10	33	osada	OHa-LT (grupa tarnobrzaska)	A-899 19.03.1992 r.

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. Gminy mają dbać między innymi o „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”, a także zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków
3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Na podstawie art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r., gminna ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowania Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących zabytków ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Lubenia została sporządzona w 2009 r. (karty zabytków nieruchomych) i w 2011 r. (karty stanowisk archeologicznych). W ewidencji znajduje się 34 zabytki nieruchome oraz 59 stanowisk archeologicznych.

Zestawienie obiektów nieruchomych i archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków z terenu Gminy Lubenia przedstawiono w Aneks nr 1 i 2 na końcu opracowania.

5.4 Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej

społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- ✓ tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako narzędzie przekazu,
- ✓ spektakle i widowiska,
- ✓ zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- ✓ wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- ✓ umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Tradycje:

- „tuki” - zbiorowe wykonywanie prac typu przędzenie konopi, skubanie gęsi, kopanie ziemniaków czy żniwa, po zakończeniu których na pracujących czekał poczęstunek i „muzyka”,
- „chodzenie po śmieciach”, w dzień św. Szczepana kawalerowie chodzili do domu panien i rozsypywali sieczkę pod łóżka a następnie ją zmiatali,
- strzelanie na wiwat z puszek w Święta Wielkanocne,
- staż przy Bożym grobie od Wielkiego Piątku do Wielkiej Niedzieli.

Obzędy: związane zwykle ze świętami kościelnymi, ponadto charakterystyczne dla regionu:

Boże Narodzenie

Od zawsze mówiono, że „*jako wilijo taki cały rok*”.

W dzień Wigilii wczesnym rankiem (po ciemku) kawalerowie chodzili do domów swoich dziewcząt, z którymi zamierzali się żenić w celu złożenia rodzinie życzenia „Wesołych Świąt”. Kobiety zaś nie mogły odwiedzać sąsiadów, bo według wierzeń przynosiły nieszczęście. Gdy kawaler przyszedł sam i był do domu wpuszczony, to oznaczało, że ma szansę na „żeniączkę”. Zdarzało się, że ojciec lub matka wpuszczali do domu nie tego kawalera, którego oczekiwała córka. Jeżeli młodzieńcy przychodzili grupami to składali życzenia bez specjalnych nadziei, za życzenia częstowano wódką. Takie odwiedziny nazywano chodzeniem „po szczęściu”.

Dzieciom do miski, w której się myły dosypywano grosiki mówiąc, że jak się umyją w takiej wodzie będą zdrowe jak pieniądze. Wróżono też pogodę na nadchodzący rok – cebulę dzielono na dwanaście części, które symbolizowały miesiące. Posypywano je solą, a po wieczery sprawdzono. Te części, które były wilgotne zwiastowały mokry miesiąc.

Nieodłącznym elementem świętowania była choinka przystrojona kolorowymi, bibułowymi ozdobami. Wieszano na niej również jabłka i orzechy.

Wieczera wigilijna składała się z dwunastu potraw. Pod obrusem kładziono siano, które nazajutrz wraz z opłatkiem zanoszono zwierzętom. Przy stole zostawiano wolne miejsce dla zbłąkanego wędrowca.

Wieczorem w Boże Narodzenie kawalerowie chodzili do panien z wódką na tzw. „śmieci”. W ostatni dzień roku dzieci w wieku 5-15 lat chodziły po tzw. „Szczodrakach”. Składały życzenia gospodarzom a za dostawały po kilka lub kilkanaście groszy. Życzenia miały formę wierszyków:

„Na szczęście, na zdrowie, na ten Nowy Rok,

Żeby wam się rodziła kapusta i groch,

Żyto jak koryto (wysokość),

pszenica jak rękawica (kłosy)

A owies jak pies. I proso.

Żebyście gosposiu nie chodzili boso”

W grupie kolędniczej nie mogło zabraknąć Heroda, żołnierza rzymskiego, Żyda, turonia, dziada, kominiarza, anioła, pastuszka, diabła, kostuchy (śmierci). Pierwszy dialog prowadził Herod z Żydem o miejscu narodzin Nowego Króla Żydowskiego. Następnie Herod rozmawiał z Mędrkami przybyłymi ze wschodu, po czym rozkazał żołnierzowi dokonać mordu młodzianów. Po złożeniu meldunku żołnierza, śmierć ścinała głowę Herodowi, a diabeł widłami zabierał go do piekła. Przed wejściem do domu i po zakończonym przedstawieniu śpiewano kolędy. W okolicach Świąt Trzech Króli chodziła do domów ostatnia z kolęd składająca się tylko z Królów: Kacpra, Melchiora i Baltazara.

Wielkanoc

Tydzień przed Niedzielą Palmową pisano pisanki woskiem i stalówką, barwiono w soku z buraka lub wywarze z cebuli. Wito również palmy, których po poświęceniu nie wnoszono do izby, wierząc, że będą wabiły muchy. Do Wielkiego Czwartku gospodynie piekły placki i sprzątały dom i obejście. Od Wielkiego Czwartku się nie czesały, nie przeglądały w lustrze, nosiły ciemniejsze ubrania, a chustki i zapaski zakładały na lewą stronę.

W Wielki Piątek wieczorem przy Grobie Chrystusa wartę pełniła straż w galowych mundurach. Zmiany warty następowały co godzinę, ambicją każdego strażaka było ustać na baczność godzinę nie poruszywszy się. W Wielką Sobotę święcono wodę i ogień. W tym dniu święcono też pokarmy. Święcenia odbywały się w kilku punktach w każdej miejscowości. W Wielką Niedzielę palmami i wodą święconą skrapiano ziemię, budynki i obejścia. Do święcenia wody nie żałowano. Gdy się kończyła naczynie uzupełniano wodą ze studni. Wychodzono bowiem z założenia, że jeżeli choć jedna kropla wody święconej pozostanie to reszta, tzn. ta dolana też staje się święconą.

Ważnym elementem w lokalnej obyczajowości jest wicie **wieńców dożynkowych**. Są one wypłatane z najładniejszych kłosów zboża. W wieńce wplata się owoce i kwiaty. Zdarza się, że wieniec przybiera różne formy najczęściej korony. Zanoszone są do kościoła, a po poświęceniu gospodarze dożynek zapraszają wieńczarzy na poczęstunek.

Lecznictwo

W okresie wcześniejszym tradycyjne leczenie ziołami, pijawki, kadzenie i czary. Kadzidło składało się ziaren gorczycy suszonych kwiatów piołunu, rumianku, lipy, podbiału i innych ziół pochodzących ze święconego ziela. Ziele rzucano na rozżarzone węgle na metalowej łopacie i podkładano pod stojącego okrakiem w długiej koszuli pacjenta. Zabieg trwał ok. 15 minut. Ciekawym sposobem było też rwanie zębów. Chory ząb przywiązywano drutem do kamienia. Kamień rzucano do studni. Szarpnięcie wyrywało zęba, który wraz z kamieniem lądował w studni.

Gwara

Gwara specyficzna dla regionu widoczna jest w słownictwie i specyficznym nazewnictwie. Do tej pory słuchając starszych ludzi usłyszymy: tutok, chawok, pójdz no tu, pójddźwa, mroczi, badunia, paryja, terlepa, itp.

Dostęp do kultury na terenie Gminy zapewniają Gminny Ośrodek Kultury (GOK) wraz z filiami w Straszycach i Siedliskach oraz Gminna Biblioteka Publiczna (GBP) również z filiami w tychże miejscowościach. Realizują one swoje zadania statutowe w zakresie ochrony, tworzenia i upowszechniania kultury oraz czytelnictwa poprzez: organizowanie różnorodnych form edukacji kulturalnej, organizację imprez artystycznych i rozrywkowych, organizację wystaw artystycznych i wernisaży, prowadzenie i koordynowanie działalności amatorskich zespołów artystycznych, sekcji i kół zainteresowań na terenie Gminy, prowadzenie współpracy kulturalnej z zagranicą, współpracę z instytucjami i organizacjami społeczno-kulturalnymi, twórcami i artystami.

Przy GOK działają również zespoły amatorskie skupiające mieszkańców w różnym wieku i o różnych upodobaniach artystycznych. Kulturę ludową, tradycję, zwyczaje i obrzędy lokalne przekazują działające przy GOK-u zespoły:

- ✓ Zespół Pieśni i Tańca „Lubenka”. Zespół
- ✓ Kapela ludowa z Lubeni,
- ✓ Zespół Śpiewaczy „Lubenianki”.
- ✓ Zespół Regionalny Straszycanie.

„Lubenka” reprezentowała gminę na wielu międzynarodowych festiwalach przy akompaniamencie Kapeli Ludowej. Zespół jest członkiem Polskiej Sekcji Międzynarodowej Rady Stowarzyszeń Folklorystycznych, Festiwalu i Sztuki Ludowej CIOFF. Zespół Śpiewaczy „Lubenianki” posiada w repertuarze pieśni religijne i patriotyczne, oraz przyspiewki ludowe z Lubenii okolic. Oprócz tego Panie z zespołu zajmują się gotowaniem potraw tradycyjnych, które w wielu konkursach cieszą się ogromnym uznaniem, zajmując czołowe miejsca. Zespoły działające przy GOK-u wykonują również szeroko znane i nagradzane widowiska obrzędowe („Wesele straszyczańskie”, „Lubeńskie tuki”, „Wiljo w Lubyni”, „Pastuchy”, „Godzenie parobka”, „Szczodroki”, „Kolęda z turoniem”, „Straszyckie droby”, „Zwyczaje i obrzędy wielkanocne” i „Kiszenie kapusty”).

GOK w Lubeni organizuje corocznie 5 cyklicznych imprez kulturalnych o zasięgu regionalnym, powiatowym i wojewódzkim. Są to imprezy plenerowe z bogatą ofertą artystyczną przyciągającą mieszkańców gminy i okolicznych miejscowości. Ponadto GOK jest organizatorem szeregu imprez zamkniętych.

Imprezy o zasięgu powiatowym/wojewódzkim:

- ✓ Ziemniaczane Harce,
- ✓ Malinowe Święto,
- ✓ Dni Gminy Lubenia.

Imprezy plenerowe o skali lokalnej:

- ✓ Piknik Rodzinny,
- ✓ Dożynki Gminne.

Imprezy cykliczne:

- ✓ Spotkanie z Kolędą,
- ✓ Dzień Seniora,
- ✓ Święto Konstytucji 3 Maja,
- ✓ Koncert Pieśni Patriotycznej 11 Listopada,
- ✓ wystawy,
- ✓ koncerty muzyczne,
- ✓ warsztaty rękodzieła ludowego i artystycznego.

Organizacja konkursów:

- ✓ Gminny Konkurs Palm i Pisanek Wielkanocnych,
- ✓ Podkarpacki Konkurs „Literatura i dzieci” - eliminacje rejonowe,
- ✓ Konkurs na najpiękniejszą bomkę świąteczną
- ✓ Konkurs plastyczny „Kto Ty jesteś? Polak Mały”
- ✓ konkurs na najsmaczniejszy placek z malinami,
- ✓ konkurs wiedzy o malinach,
- ✓ gminny konkurs wieńca dożynkowego,
- ✓ konkurs wiedzy o ziemniaku,
- ✓ wojewódzki konkurs na najsmaczniejszą potrawę ziemniaczaną.

Współorganizacja:

- ✓ Podkarpacki Konkurs „Literatura i dzieci” - eliminacje rejonowe (główny organizator to WDK w Rzeszowie).
- ✓ Wystawa Motocykli i Pojazdów Zabytkowych (organizator – Stowarzyszenie Pasjonatów Motoryzacji Dawnej „Pęknięta Szprycha”).

Gminna Biblioteka Publiczna w Lubeni promując czytelnictwo w gminie jest organizatorem wielu cyklicznych wydarzeń edukacyjno-kulturalnych o zasięgu ogólnopolskim i lokalnym. W skali ogólnopolskiej jest pomysłodawcą i realizatorem Konkursu Poetyckiego im. Stanisławy Kopiec „O Lubeński Dzwon” wraz z galą finałową (partnerstwo GOK w przygotowaniu gali finałowej konkursu) włączając się w ogólnopolskie akcje organizuje:

- ✓ Dzień Bezpiecznego Internetu,
- ✓ Tydzień Bibliotek,
- ✓ Noc Bibliotek,
- ✓ Cała Polska Czyta Dzieciom,
- ✓ Narodowe Czytanie,
- ✓ Dzień Głośnego Czytania,
- ✓ Dzień Misia.

Przedsięwzięcia o charakterze lokalnym to:

- ✓ bajkowy bal dla dzieci (we współorganizacji z GOK),
- ✓ spotkania autorskie,

- ✓ spotkania z podróżnikami,
- ✓ spotkania z pasjonatami,
- ✓ konkursy,
- ✓ lekcje biblioteczne,
- ✓ zajęcia biblioterapeutyczne dla dzieci i młodzieży,
- ✓ spotkania literackie w ośrodku dla seniorów,
- ✓ Dyskusyjne Kluby Książki - dla dorosłych i młodzieży,
- ✓ Klub Kodera,
- ✓ Klub 4-H dla dzieci,
- ✓ wyjścia do przedszkola - głośne czytanie,
- ✓ pasowanie uczniów klas I SP na czytelników,
- ✓ warsztaty edukacyjne dla dorosłych, młodzieży i dzieci,
- ✓ wystawy.

Działalność wydawnicza:

1. publikacje wydane przez GBP w Lubeni:
 - A. Bielenda, *Muzeum Słowa. Słownik gwary lubelskiej*, Lubenia 2013.
 - A. Bielenda, *Strachy polne – dzieje, rytuał, symbolika. Muzeum strachów polnych w Lubeni*, Lubenia 2013.
2. publikacje współwydane z UG w Lubeni:
 - S. Kopiec, *Gospodyni mucha: bajeczki dla córeczki*, Lubenia 2008.
 - S. Kopiec, *Śliwka i wisienka: wiersze dla dzieci*, Lubenia 2008.
 - S. Kopiec, *Ptasi mszał*, Lubenia 2010.
 - S. Kopiec, *Igraszki Frywolnej Staszki*, Lubenia 2012.
 - *Listy Chłopskie z Galicyi Jana Warchoła do brata Pawła z Lubeni 1877-1918*", oprac. A. Bielenda, Lubenia 2014.
 - S. Kopiec, *Puste miejsce dla anioła...: wiersze zebrane*, Lubenia 2017.

W Gminie Lubenia działają również stowarzyszenia, z którymi GOK i GBP współpracują w zakresie prowadzenia działalności na rzecz rozwoju kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego oraz promocji czytelnictwa, wspierania i upowszechniania kultury fizycznej, ochrony i promocja zdrowia oraz pomocy osobom niepełnosprawnym:

- ✓ Stowarzyszenie Na Rzecz Rozwoju i Promocji Gminy Lubenia Aktywni Razem,
- ✓ Stowarzyszenie Pomocy Osobom Niepełnosprawnym Gminy Lubenia,
- ✓ Stowarzyszenie Rozwoju Wsi Sołonka - "Solanka",
- ✓ Stowarzyszenie Mieszkańców Wsi Straszędzie,
- ✓ Stowarzyszenie Pasjonatów Motoryzacji Dawnej „Pęknięta Szprycha”,
- ✓ Lokalna Grupa Działania „Trygon - rozwój i innowacja”, która jest partnerstwem trójsektorowym - stowarzyszeniem skupiającym podmioty sektora publicznego, społecznego i gospodarczego. Członkami stowarzyszenia są osoby fizyczne i prawne, w tym jednostki samorządu terytorialnego z terenu Gmin Boguchwała, Lubenia i Świlcza.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy

Analiza SWOT jest jednym z podstawowych narzędzi diagnostycznych. Określa ona cztery ważne elementy oceny: mocne i słabe strony, czyli pozytywne i negatywne warunki wewnętrzne oraz szanse i zagrożenia, czyli pozytywne i negatywne warunki zewnętrzne. Niniejsza analiza jest podstawą do określenia celów i kierunków działania Gminy Lubenia w zakresie ochrony zabytków.

Tabela 3. Analiza SWOT Gminy Lubenia.

MOCNE STRONY
• bliskość Rzeszowa, stolicy województwa, centrum aktywności życiowej i zawodowej dla znacznej części mieszkańców, • środowisko naturalne - specyficzny mikroklimat, zasoby wód leczniczych, wysoka lesistość gminy (27,6%), położenie na terenie Hyżnieńsko Gwoźnickiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, • dobre dostępność komunikacyjna – bliskość drogi krajowej nr 19 i planowanej drogi szybkiego ruchu nr 19, będącej elementem międzynarodowego szlaku Via Carpatia łączącego Europę Południową i Północną, • bogata historia i dziedzictwo kulturowe gminy, • istnienie obiektów i zespołów obiektów o znacznych wartościach architektonicznych, historycznych, artystycznych oraz o cennych walorach krajobrazowych, m.in. zespoły sakralne (kościół parafialny pw. Sw. Urszuli w Lubeni oraz kościół parafialny pw. MB Nieustającej pomocy w Straszycdle), liczne kapliczki, • dobry stan techniczny większości obiektów zabytkowych, • tężnia solankowa w Sołonce, • Grodzisko „Okop” należące do najcenniejszych historycznie zabytków wsi Lubenia, • mocne tradycje kulturalne, • dobre rozpoznanie zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu gminy, • dobra infrastruktura drogowa, • działalność gminnych jednostek kultury: Gminny Ośrodek Kultury, Gminna Biblioteka Publiczna z filiami, • działające zespoły i kapele ludowe.
SŁABE STRONY
• stan zabezpieczenia niektórych obiektów zabytkowych, postępujący proces ich niszczenia, • degradacja elementów historycznych układów przestrzennych poprzez lokalizację nowej zabudowy, • brak świadomości społecznej w zakresie należytego dbania o zabytki, • niewystarczające środki z budżetu gminy przeznaczone na ochronę zabytków, • niewystarczające wykorzystanie potencjału środowiska kulturowego dla celów społecznych, gospodarczych i turystycznych, • słabe pokrycie terenu planami zagospodarowania przestrzennego, • brak infrastruktury turystycznej: informacji turystycznej, miejsc noclegowych itp., • niewystarczająca wizualizacja terenu, brak wszelkiego rodzaju tablic informacyjnych oraz oznakowania miejsc historycznych, • brak zidentyfikowania produktu turystycznego gminy,

- postrzeganie gminy przez turystów jako terenu o niskiej atrakcyjności turystyczno- rekreacyjnej.

SZANSE

- pozyskanie funduszy na prace remontowo-konserwatorskie obiektów zabytkowych,
- przestrzeganie zapisów miejscowych planów zagospodarowania w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego,
- rozwój turystyki, agroturystyki i rekreacji w oparciu o istniejące walory naturalne, obiekty zabytkowe i kulturowe,
- plenerowe imprezy, rekonstrukcje historyczne związane z operacjami militarnymi na terenie gminy jako element promocji i budowania więzi lokalnych, zarówno ze społecznością jak i sąsiadującymi gminami,
- współpraca i koordynacja działań konserwatorskich z Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych,
- systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy,
- możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej,
- wzrost świadomości mieszkańców gminy w dziedzinie ochrony dziedzictwa kulturowego,
- rewitalizacja wybranych miejsc na terenie gminy,
- wykorzystanie walorów przyrodniczych w celu przyciągnięcia turystów,
- poprawa dostępności do zabytków przez szeroką akcję promocyjną w serwisach informacji turystycznej,
- uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w dokumentach programowych gminy,
- uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym.

ZAGROŻENIA

- wysokie koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych,
- skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne,
- zacieranie walorów historycznych obiektów zabytkowych przez przypadkowe przebudowy i modernizacje powodujące ich dewaloryzację,
- niewystarczające środki na rozwój infrastruktury turystycznej,
- pogarszanie się stanu technicznego niektórych zabytków na terenie gminy,
- niski poziom świadomości społecznej odnośnie walorów obiektów zabytkowych i ich znaczenia dla rozwoju gminy,
- samowolne prace przy zabytkach bez wymaganych pozwoleń konserwatora zabytków,
- budowa i wprowadzanie elementów architektonicznych, niewpisujących się w krajobraz kulturowy gminy,
- zdarzenia losowe.

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju gminy. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Za podstawowe cele programu opieki nad zabytkami należy przyjąć te wynikające z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, a więc:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej i konsekwentne oraz planowe realizowanie zadań kompetencyjnych samorządu dotyczących opieki nad zabytkami, jako potwierdzenie uznania znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy.
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wykreowanie wizerunku gminy poprzez: podejmowanie działań sprzyjających wytworzeniu lokalnej tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności mieszkańców mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego, edukację w zakresie miejscowego dziedzictwa kulturowego,
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystywaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy, oceny opracowań strategicznych dotyczących rozwoju społeczno - gospodarczego gminy, zostały opracowane priorytety. Czynności te osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem będzie przywrócenie zabytkom gminy właściwych im walorów historycznych i estetycznych.

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Wójt zobowiązany jest do sporządzania, co dwa lata, sprawozdań z realizacji *Gminnego Programu* i przedstawiania ich Radzie Gminy. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji *Programu*, uwzględniające wykonanie zadań, które zostały przyjęte do wypełnienia w czteroletnim okresie obowiązywania *Gminnego Programu* oraz efektywność wcielenia ich w życie.

W poprzednim *Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Lubenia na lata 2021-2024* wyznaczono trzy główne priorytety (Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy Lubenia, Priorytet II: Kształtowanie krajobrazu kulturowego i jego ochrona, Priorytet III: Promocja dziedzictwa kulturowego i pielęgnacja tożsamości regionalnej) oraz ich kierunki działań i zadania.

Niektóre z nich mają charakter długofalowy i powinny być przeprowadzane w sposób ciągły, na bieżąco. W związku z tym planuje się ich wykonanie w kolejnych okresach obowiązywania *Programu*.

Szczegółowe zestawienie działań podjętych przez gminę Lubenia zostało zaprezentowane w rozdziale 11 - *Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków*.

7.1 Priorytety i kierunki działań programu opieki nad zabytkami

Poniżej przedstawiono priorytety i zadania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Lubenia na lata 2025-2028.

PRIORYTET 1

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno - gospodarczego gminy

Kierunek działania 1.1. Ochrona krajobrazu kulturowego i poprawa ładu przestrzennego

Zadania:

- 1.1.1 Zgodnie z zapisami ustawy o ochronie i opiece nad zabytkami, wszelkie działania prowadzone w obrębie zabytków oraz w ich otoczeniu (w granicach wyznaczonych w decyzjach o wpisie do rejestru zabytków) wymagają pozwolenia Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków.
- 1.1.2 Kreowanie poprawnej polityki przestrzennej w odniesieniu do zabytków i krajobrazu kulturowego gminy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (MPZP), decyzjach o warunkach zabudowy i decyzjach o lokalizacji inwestycji celu publicznego.
 - ✓ Sporządzenie Planu ogólnego gminy Lubenia w związku ze zmianami prawa w zakresie planowania przestrzennego. Ustalenia zawarte w planie ogólnym powinny uwzględniać zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej.
 - ✓ W przypadku tworzenia nowych MPZP ochrona zabytków nieruchomych powinna być wyznaczana w zależności od wartości danego obiektu zabytkowego:
 - zabytki wpisane do rejestru zabytków należy obejmować ochroną kilku elementową. Ścisła ochrona konserwatorska winna obejmować obiekt zabytkowy i obszar wpisany do rejestru zabytków - działania w jej obrębie powinny zostać uzależnione od decyzji WKZ. Wokół takiej strefy wskazane jest wyznaczenie obszaru, otuliny, mającego na celu ochronę otoczenia obiektu zabytkowego, w granicach opierających się na naturalnym ukształtowaniu terenu bądź jego aktualnym zagospodarowaniu. W strefie tej powinny zostać wyznaczone rygory dotyczące inwestycji, określające dopuszczalne zagospodarowanie terenu i parametry nowej zabudowy, a także dopuszczalne przekształcenia istniejącej, mającej na celu przeciwdziałanie degradacji otoczenia obiektów zabytkowych i zachowanie ich ekspozycji,
 - obiekty zabytkowe znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków należy objąć ochroną punktową. Zabytki z GEZ należy chronić in situ,
 - w MPZP powinna być zawarta ochrona ogólnego krajobrazu gminy, charakteryzująca się utrzymaniem kompozycyjnej spójności, utrwalaniem historycznych układów zabudowy, poprzez kontynuowanie tradycyjnie ukształtowanych lokalizacji kompozycji budynków oraz wykorzystywanych form architektonicznych zmierzających do harmonizowania krajobrazu,
 - ✓ Uchwalenie MPZP dla obszarów, które ich nie posiadają. W pierwszej kolejności dla terenów o stosunkowo dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi lub ważnymi dla ochrony dziedzictwa kulturowego ze względu na sąsiedztwo ważnych części układu przestrzennego. Plany te winny uwzględniać wymogi związane z ochroną znajdujących się na tych obszarach obiektów zabytkowych, w szczególności tych wpisanych do rejestru zabytków, ale także tych uwzględnionych w Gminnej Ewidencji Zabytków. Zaleca się wprowadzenie w stosunku do obiektów z obu tych grup bardziej precyzyjnych, zindywidualizowanych zapisów, uwzględniających specyfikę ich bryły, form architektonicznych i kontekstu przestrzennego.
 - ✓ Odnośnie decyzji o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego wydawanych przez Wójta Gminy Lubenia dla terenów, na których znajdują się obiekty zabytkowe ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków, każdorazowo należy je uzgadniać

- z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, który narzuci odpowiednie uwarunkowania związane z ich ochroną, o ile uzna je za konieczne,
- ✓ Stanowiska archeologiczne winny być dokładnie oznaczone na załącznikach graficznych do planów miejscowych, natomiast w jego tekście powinny znaleźć się zapisy ustanawiające ochronę konserwatorską i nakazujące uzgadnianie zamierzeń inwestycyjnych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
 - ✓ Odnośnie decyzji o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego, wydawanych przez Urząd Gminy, dla terenów, na których zlokalizowano stanowiska archeologiczne (rozpoznanie powinno się opierać na Gminnej Ewidencji Zabytków), każdorazowo należy je uzgadniać z urzędem konserwatorskim, który narzuci odpowiednie uwarunkowania związane z ich ochroną.

Kierunek działania 1.2. Opieka nad zabytkami nieruchomymi, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów i zespołów obiektów charakterystycznych dla gminy i obszaru kulturowego, w którym zlokalizowana jest gmina

Zadania:

- 1.2.1. Prowadzenie prac konserwatorsko-remontowych przy obiektach zabytkowych stanowiących własność władz samorządowych zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi oraz wspieranie (dofinansowywanie) tychże prac przy obiektach niebędących własnością gminy:
- ✓ w pierwszej kolejności należy wykonać prace remontowe i konserwatorskie przy obiektach znajdujących się w złym stanie, a prezentujących znaczne wartości zabytkowe lub historyczne i walory architektoniczne,
 - ✓ wspieranie działań właścicieli zabytków zmierzające do pozyskania środków zewnętrznych na działania konserwatorsko-remontowe przy obiektach zabytkowych nieruchomych i ruchomych,
 - ✓ umieszczenie na stronie internetowej gminy aktualnych informacji związanych z możliwością pozyskania środków finansowych z zakresu ochrony zabytków (m.in. z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Marszałka Województwa Podkarpackiego, Funduszu Kościelnego, Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) na zabezpieczenie i remont tych obiektów zabytkowych.
- 1.2.1.1 Eliminowanie prac adaptacyjnych i remontowych przeprowadzanych ze szkodą dla substancji zabytkowej obiektów.
- 1.2.2 Przestrzeganie podstawowych wymogów estetyki w stosunku do zabytkowych obiektów i zespołów obiektów ze szczególnym uwzględnieniem zasad konserwatorskich dotyczących umieszczania reklam, kolorystyki elewacji oraz poprzez działania niskonakładowe jak: bieżąca konserwacja, uporządkowanie obejścia, urządzenie zieleni, wymiana nieestetycznych współczesnych ogrodzeń.
- 1.2.3 Wspieranie inicjatyw zmierzających do adaptacji obiektów nieużytkowanych do nowych potrzeb przy zachowaniu charakterystycznej dla obiektów architektury.

Kierunek działania 1.3. Opieka nad zabytkami ruchomymi

Zadania:

- 1.3.1 Wspieranie prac konserwatorskich w kościołach w miarę potrzeb.
- 1.3.2 Bieżące prace remontowe przy kapliczkach i pomnikach z terenu gminy:
- ✓ uzgadnianie wszelkich działań przy kapliczkach znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
 - ✓ zachowanie lub przywracanie ich pierwotnej, tradycyjnej bryły, formy, stylu, materiałów, pokrycia dachowego, wystroju i detalu architektonicznego itp.,
 - ✓ opracowanie planu opieki nad zabytkowymi kapliczkami przydrożnymi oraz podjęcie prac konserwatorskich (w miarę potrzeb).

Kierunek działania 1.4. Opieka nad zabytkami archeologicznymi**Zadania:**

- 1.4.1 Wsparcie zamierzeń dążących do realizacji ratowniczych badań wykopaliskowych w obrębie stanowisk archeologicznych szczególnie narażonych na zniszczenie.
- 1.4.2 Umieszczenie lub uzupełnienie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego stanowisk archeologicznych.
- 1.4.3 Weryfikacja stanowisk archeologicznych na terenie Gminy, głównie przez ponowne badania powierzchniowe (badania AZP przeprowadzono stosunkowo dawno, w latach 80. i 90. XX w.). Przy wykonywaniu badań powierzchniowych należy wykorzystać analizę badań LIDAR, które w latach 80. i 90. XX w. były niedostępne).

PRIORYTET II**Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego oraz pielęgnacja tożsamości regionalnej****Kierunek działania 2.1. Ochrona wartości niematerialnych****Zadania:**

- 2.1.1 Pielęgnowanie (ochrona) tożsamości kulturowej regionu, wzmacnianie procesów integracyjnych w społeczności regionalnej.
- 2.1.2 Utrwalanie w świadomości społecznej tzw. tradycji miejsca dotyczącej lokalizacji nieistniejących obiektów o istotnym znaczeniu dla historii.
- 2.1.3 Używanie i stosowanie (także w stosunku do nowo powstających zespołów zabudowy) historycznych nazw miejscowych (przysiółków, historycznych nazw ulic itp.), inicjowanie nowego nazewnictwa lub zmian w istniejącym nazewnictwie promujących lokalną historię i lokalne tradycje.
- 2.1.4 Wsparcie inicjatyw nawiązujących w sposób przemyślany do dawnych tradycji regionu, mających na celu ich wskrzeszenie lub przypomnienie - tworzenie lub udział w tworzeniu związanych z tym tematycznych szlaków turystycznych, wystaw, konkursów i różnorodnych imprez o charakterze kulturalno-edukacyjnym).
- 2.1.5 Utrzymanie i bieżąca konserwacja kapliczek i pomników połączone z kultywowaniem, dokumentowaniem i upowszechnianiem tradycji związanej z tymi obiektami.
- 2.1.6 Upamiętnianie i utrwalanie w pamięci mieszkańców, zwłaszcza młodego pokolenia, ważnych wydarzeń historycznych, wybitnych postaci związanych z regionem itp. poprzez działalność wydawniczą, prowadzenie lekcji muzealnych nt. przeszłości i kultury regionu, organizowanie okazjonalnych wystaw i ekspozycji itp.
- 2.1.7 Wsparcie lokalnych inicjatyw zmierzających do udokumentowania, zachowania, kultywowania wartości niematerialnych (pieśni, podania, legendy, tradycje związane z ważnymi wydarzeniami rodzinnymi jak śluby czy pogrzeby, tradycje związane ze świętami, potrawy regionalne, nazwy miejscowe).
- 2.1.8 Wsparcie inicjatyw wydawniczych i przedsięwzięć o charakterze etnograficznym zmierzających do zebrania (udokumentowania) i popularyzacji starych pieśni, przyspiewek, podań i legend związanych z gminą i jej okolicami.

Kierunek działania 2.2. Rozpoznanie i dokumentowanie zasobu zabytków oraz przetwarzanie informacji o zabytkach**Zadania:**

- 2.2.1 Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków:
 - ✓ aktualizacja kart Gminnej Ewidencji Zabytków – zabytki nieruchome oraz stanowiska archeologiczne,
 - ✓ systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną,
 - ✓ udostępnianie opracowanych kart adresowych do celów projektowych i badawczych dla służb i podmiotów opracowujących wszelkie plany zagospodarowania przestrzennego czy inne programy: np. rewitalizacyjne, opieki nad zabytkami,

- 2.2.2 Udostępnienie wykazu Gminnej Ewidencji Zabytków oraz Gminnego programu opieki nad zabytkami na stronie internetowej Gminy, wraz z informacją, jakie ma to znaczenie dla właścicieli owych obiektów i zespołów zabytkowych, do czego są zobowiązani, na co powinni zwracać uwagę.
- 2.2.3 Opracowanie sprawozdania z realizacji zadań GPOnZ (co dwa lata), następnie przedstawienie sprawozdania na sesji Rady Gminy.

Kierunek działania 2.3 Edukacja, promocja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym

Zadania:

- 2.3.1 Opracowanie informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną.
- 2.3.2 Kreowanie szlaków edukacyjno-turystycznych po zasobach dziedzictwa kulturowego gminy.
- 2.3.3 Zintegrowanie działań promocyjnych władz gminy w zakresie turystyki z działaniami władz powiatu, np. poprzez stworzenie szlaków atrakcji turystycznych gminy i powiatu, w których gmina byłaby jednym z punktów na szlaku.
- 2.3.4 Wspieranie działań w zakresie popularyzacji akcentującej walory kulturowe i przyrodnicze turystyki pieszej i rowerowej na terenie gminy oraz rozwijanie towarzyszącej im infrastruktury (ścieżki rowerowe, sezonowe wypożyczalnie sprzętu, punkty widokowe, tablice informacyjne itp.).
- 2.3.5 Wykorzystanie zasobów kulturowych w promocji gminy i intensyfikacji jej rozwoju, np. w powiązaniu z ochroną środowiska, inwestycjami w otoczeniu rolnictwa, ochroną tradycyjnych form gospodarowania.
- 2.3.6 Opracowanie projektu iluminacji zabytków.
- 2.3.7 Budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych, jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków.
- 2.3.8 Wspieranie inicjatyw mających na celu edukowanie społeczeństwa, zwłaszcza dzieci i młodzieży na rzecz ochrony dziedzictwa, ze szczególnym uwzględnieniem tradycji lokalnych i idei małych ojczyzn.
- 2.3.9 Popularyzacja opieki nad zabytkami poprzez wszelkiego rodzaju konkursy premiujące wiedzę i znawstwo dziedzictwa kulturowego:
 - ✓ Wprowadzenie i wzmocnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji szkolnej.
- 2.3.10 Zainicjowanie w szkołach działających na terenie gminy akcji gromadzenia dawnych i współczesnych fotografii dokumentujących przestrzeń kulturową i życie codzienne mieszkańców gminy.
- 2.3.11 Popieranie istniejących jak i stymulowanie wprowadzania nowych (gry i zabawy edukacyjne dla najmłodszych, publikacje nt. dziedzictwa kulturowego adresowane do dzieci, konkursy itd.) form edukacyjnych prowadzonych przez szkoły
- 2.3.12 Opracowanie, a także wspieranie publikacji (broszura, folder, przewodnik) obejmujących zagadnienia związane z historią gminy, zabytkami oraz z zasadami ochrony dóbr kultury.
- 2.3.13 Uczestnictwo Urzędu Gminy w organizowanych przez Narodowy Instytut Dziedzictwa Europejskich Dniach Dziedzictwa - największego w Europie wydarzenia promującego dziedzictwo kulturowe.
- 2.3.14 Publikacja artykułów o tematyce historii regionu na internetowej stronie Gminy po uprzednim uzyskaniu zgody od autorów.
- 2.3.15 Wygenerowanie mapy z zabytkami (na podstawie GEZ) oraz z elementami dziedzictwa do celów edukacyjnych i promocyjnych.
- 2.3.16 Wspieranie i współpraca ze stowarzyszeniami lokalnymi mającymi na celu zachowanie tradycji i kultury regionu.
- 2.3.17 Organizowanie szkoleń dla pracowników gminy odpowiadających za opiekę i ochronę dziedzictwa kulturowego.

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podmiotem odpowiedzialnym za realizację *Programu* jest Wójt Gminy Lubenia. Do osiągnięcia celu i efektywnego wykonywania zadań w nim określonych służą pomocą następujące instrumenty:

- instrumenty prawne – wynikające z przepisów prawnych (ustaw i przepisów wykonawczych), uchwał Rady Gminy, np. dotyczących zmian miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów zabytkowych będących własnością gminy, wykonywanie decyzji administracyjnych np. wojewódzkiego konserwatora zabytków czy uchwalenie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie przy zabytkach;
- instrumenty finansowe – dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody, zachęty finansowe lub ulgi podatkowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, korzystanie z funduszy europejskich;
- instrumenty kontrolne – aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków, monitoring stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego, sporządzanie, co dwa lata sprawozdania z realizacji *Programu* oraz aktualizacja *Programu* związana z ustawowym 4-letnim okresem obowiązywania, dostosowania go do zmieniających się zapisów prawnych oraz możliwości finansowania;
- instrumenty koordynacji – realizacje projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich, powiatowych i gminnych strategiach, planach rozwoju lokalnego itp., współpraca z ośrodkami naukowymi i akademickimi, współpraca z organizacjami pozarządowymi, kościołami i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami;
- instrumenty społeczne – działania edukacyjne, promocyjne, współdziałanie z organizacjami pozarządowymi, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, kulturą, turystyką, współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków (powoływanie nowych).

9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Na mocy *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest sporządzany na okres 4 lat, co 2 lata wójt (burmistrz, prezydent) sporządza sprawozdanie z jego realizacji, które przedstawia Radzie Gminy (Miasta). Wskazane jest, aby sprawozdania z realizacji Programu były przekazywane do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Sprawozdanie powinno określać poziom realizacji Gminnego Programu oraz efektywność wykonania planowanych zadań, w tym np. poziom (w % bądź liczbach):

- wydatków budżetu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- wartość finansową wykonanych/dofinansowanych prac remontowo - konserwatorskich przy zabytkach,
- liczba obiektów zabytkowych poddanych tym pracom,
- poziom (w %) objęcia terenu gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych,
- liczba utworzonych szlaków turystycznych,
- liczba wydanych wydawnictw, liczba szkoleń, imprez związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego itd.,
- elementy dziedzictwa kulturowego wprowadzone do edukacji szkolnej oraz przedszkolnej,
- elementy dziedzictwa kulturowego w pracach bibliotek oraz gminnych jednostek kultury.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Należy jednak stwierdzić, iż ważne jest, aby gminy również z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w swoich budżetach środków na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Podstawową zasadę finansowania zadań z zakresu opieki nad zabytkami określa *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* z dnia 23 lipca 2003 r. Zgodnie z zapisami zawartymi w rozdziale 7 w/w Ustawy, obowiązek sprawowania opieki nad zabytkami, w tym finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku spoczywa na osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej w/w tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

Finansowanie może pochodzić z różnych źródeł krajowych i zagranicznych:

- ✓ Środki własne budżetowe gminy na realizację zadań własnych (dot. zasad udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków).
 - ✓ Środki Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
 - ✓ Środki Wojewody Podkarpackiego (pozostające w dyspozycji Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków);
 - ✓ Dotacje podmiotowe dla instytucji kultury, których organizatorem jest samorząd województwa;
 - ✓ Środki Unii Europejskiej, głównie zawarte w Regionalnym Programie Operacyjnym Województwa Lubelskiego lub EFRR.
 - ✓ Dotacje samorządu województwa dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury i sztuki;
 - ✓ Dotacje, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów niezaliczanych do sektora finansów publicznych;
 - ✓ Środki własne jednostek samorządu terytorialnego różnych szczebli;
 - ✓ Dochody własne instytucji kultury;
 - ✓ Środki Ministra Kultury w ramach programu "Promesa Ministra Kultury";
 - ✓ Środki prywatne;
 - ✓ Dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych;
 - ✓ Składki i zbiórki publiczne finansowane ze środków ludności;
- Inne środki przewidziane prawem.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTEKÓW

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd miejski powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Lubenia.

2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy Lubenia.

Gmina jest ustawowo zobligowana do opieki nad obiektami zabytkowymi, których jest właścicielem: utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych gmina powinna dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Realizacja i finansowanie przez gminę Lubenia zadań z zakresu ochrony zabytków w latach 2021-2024:

- „Konserwacja i zabezpieczenie Stacji Drogi Krzyżowej w Kościele pw. Św. Urszuli w Lubeni” – koszt zadania 270 000,00 zł. Zadanie finansowane jest z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w kwocie 264 600,00 zł oraz z budżetu Gminy w kwocie 5 400,00 zł.

- Remont kapliczki w Straszycy.

ANEKS 1. WYKAZ OBIEKTÓW W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW Z TERNU GMINY LUBENIA

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Materiał	Datowanie	Użytkownik	Uwagi
1.	LUBENIA	Kościół parafialny p.w. Św. Urszuli	Nr 27	Mur.	1925-1931 r.		Obiekt posiada kartę ewidencyjną „Białą”
2.	LUBENIA	Kapliczka	Obok nr 124	Mur.	Po poł. XIX w.		
3.	LUBENIA	Kapliczka	Obok nr 267	Mur.	1922 r.		
4.	LUBENIA	Kapliczka	Obok nr 545	Mur.	Ok. poł. XIX w.		Obiekt posiada kartę ewidencyjną „zieloną”
5.	LUBENIA	Kapliczka	Obok nr 646	Mur.	4 ćw. XIX w.		Obiekt posiada kartę ewidencyjną „zieloną”
6.	LUBENIA	Zagroda młynarska - dom	Nr 486	Drewn.	4 ćw. XIX w.	Zofia Kwater	
7.	LUBENIA	Zagroda młynarska - młyn wodny	Nr 486	Mur.	1925 r.	Zofia Kwater	Ob. elektryczny
8.	LUBENIA	Dom	Nr 136	Drewn.	4 ćw. XIX w.	Bolesław Gugala	Remont 2002 r.
9.	LUBENIA	Dom	Nr 259	Drewn.	Po 1914 r.	Zofia i Edward Bieda	
10.	LUBENIA	Dom	Nr 536		XIX/XX w.	Zofia Solecka	
11.	LUBENIA	Dom	Nr 633		Przed 1890 r.	Aniela Szczepiek	
12.	LUBENIA	Dom	Nr 811		XIX/XX w.	Władysława Chmielowska	
13.	LUBENIA	Dom	Nr 885		4 ćw. XIX w.	Emil Garlak	
14.	SIEDLIKA	Kapliczka	Naprzeciw nr 315	Mur.	1916 r.		
15.	SIEDLIKA	Kapliczka	Obok nr 157	Mur.	4 ćw. XIX w.		
16.	SIEDLIKA	Kapliczka	Obok nr 118	Mur.	Pocz. XX w.		Obiekt posiada kartę ewidencyjną „Białą”
17.	SIEDLIKA	Kapliczka	Obok nr 104	Mur.	4 ćw. XIX w.		Obiekt posiada kartę ewidencyjną „Białą”
18.	SIEDLIKA	Zagroda - dom	Nr 450	Drewn.	Ok. 1930 r.	Anna Kobosz	
19.	SIEDLIKA	Kuźnia	Nr 490	Drewn.	1945 r.	Franciszek Cios	
20.	SOŁONKA	Kapliczka	Obok nr 7	Mur.	1927 r.		
21.	SOŁONKA	Kapliczka	Obok nr 93	Mur.	1899 r.		
22.	SOŁONKA	Most Chłopski		Mur.	II poł. XIX w.		
23.	SOŁONKA	Grota Matki Bożej z Lourdes	Nr 88		I poł. XX w.		
24.	STRASZYDLE	Kościół parafialny p.w. M.B. Nieustającej Pomocy		Drewn.	1739 r.	Parafia Rzym.-Kat.	Przeniesiony z Lubeni w 1928 r. Posiada kartę ewid. „zieloną”

25.	STRASZYDLE	Kapliczka	Obok nr 416	Mur.	4 ćw. XIX w.		
26.	STRASZYDLE	Kapliczka	Obok nr 421	Mur.	Ok. 1980 r.		
27.	STRASZYDLE	Kapliczka	Obok nr 426	Mur.	Pocz. XX w.		
28.	STRASZYDLE	Dom	Nr 64	Drewn.	1913 r.	Franciszek podgórski	
29.	STRASZYDLE	Dom	Nr 135	Drewn.	1927 r.	Maria Bełz	
30.	STRASZYDLE	Dom	Nr 266	Drewn.	Ok. 1920 r.	Jolanta i Kazimierz Szkanny	
31.	STRASZYDLE	Dom	Nr 314	Drewn.	Ok. 1930 r.	Tadeusz Rak	
32.	STRASZYDLE	Dom	Nr 424	Drewn.	XIX/XX w.	Eugenia Słowik	
33.	STRASZYDLE	Dom	Nr 455	Drewn.	XIX/XX w.	Kazimierz Miktus	
34.	STRASZYDLE	Dom	Nr 581	Drewn.	1911 r.	Ignacy Michałowicz	

ANEKS 2. WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH Z TERENU GMINY LUBENIA

Lp.	Stanowisko	AZP	Funkcja obiektu	Kultura	Chronologia
1.	Lubenia 1	105-76/3	Grodzisko	-	XI-XIII w.
2.	Lubenia 2	105-75/35	Cmentarzysko jamowe	Przeworska	Późny okres wpływów rzymskich
3.	Lubenia 3	105-75/36	Ślad osadnictwa	Nieokreślona	Nieokreślona
4.	Lubenia 4	105-75/37	Osada (nieokreślona)	Nieokreślona	Okres wpływów rzymskich
5.	Lubenia 5	105-75/38	Osada (nieokreślona)	Nieokreślona	Nieokreślona
6.	Lubenia 6	105-75/39	Osada (nieokreślona)	-	Wczesne średniowiecze
7.	Lubenia 7	105-76/21	Osada (nieokreślona)	Nieokreślona	Okres wpływów rzymskich
8.	Lubenia 8	105-76/22	Osada (nieokreślona)	Grupa tarnobrzaska	-
9.	Lubenia 9	105-76/23	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Grupa tarnobrzaska Nieokreślona	- Okres wpływów rzymskich
10.	Lubenia 10	105-76/24	Osada	Grupa tarnobrzaska	-
11.	Lubenia 11	105-76/25	Ślad osadnictwa Osada	Nieokreślona Grupa tarnobrzaska	Neolit (nieokreślona) -
12.	Lubenia 12	105-76/26	Osada Ślad osadnictwa	Grupa tarnobrzaska -	- Okres nowożytny
13.	Lubenia 13	105-76/27	Osada Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Nieokreślona - -	Okres wpływów rzymskich Wczesne średniowiecze Okres nowożytny
14.	Lubenia 14	105-76/28	Osada (nieokreślona)	Nieokreślona	Okres wpływów rzymskich
15.	Lubenia 15	106-76/29	Osada (nieokreślona)	Grupa tarnobrzaska	Nieokreślona
16.	Lubenia 16	106-76/4	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Osada (nieokreślona)	Nieokreślona Pradziejowa -	Neolit Nieokreślona Późne średniowiecze - okres nowożytny
17.	Lubenia 17	106-76/5	Osada (nieokreślona)	-	Późne średniowiecze - okres nowożytny
18.	Lubenia 18	106-76/6	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Pradziejowa -	Nieokreślona Późne średniowiecze - okres nowożytny
19.	Lubenia 19	106-76/7	Ślad osadnictwa	-	Okres nowożytny
20.	Lubenia 20	106-76/8	Osada	-	Średniowiecze - okres nowożytny
21.	Lubenia 21	106-76/9	Ślad osadnictwa	-	Późne średniowiecze - okres nowożytny
22.	Lubenia 22	106-75/7	Ślad osadnictwa	-	-
23.	Lubenia 23	106-76/48	Osada	-	XI-XIII w.
24.	Siedliska 1	105-75/13	Ślad osadnictwa	Nieokreślona	Neolit (nieokreślona)
25.	Siedliska 1	104-76/21	Punkt osadniczy Ślad osadnictwa	- Kultura łużycka	Neolit Epoka brązu

26.	Siedliska 2	105-75/14	Ślad osadnictwa	Nieokreślona	Epoka brązu (nieokreślona)
	Siedliska 3 (obecnie na terenie wsi Zarzecze w Gminie Boguchwała)	105-75/15	Ślad osadnictwa	Łużycka	Nieokreślona
27.	Siedliska 4	105-75/16	Ślad osadnictwa	-	Wczesne średniowiecze
28.	Siedliska 5	105-75/17	Ślad osadnictwa	Nieokreślona	Wczesny okres epoki brązu
29.	Siedliska 6	105-75/18	Piecowisko (nieokreślone)	Nieokreślona	Nieokreślona
30.	Siedliska 7	105-76/30	Osada	-	Późny okres wpływów rzymskich
31.	Siedliska 8	105-76/31	Osada (nieokreślona)	Grupa tarnobrzeska	-
32.	Siedliska 9	105-76/32	Osada (nieokreślona)	Grupa tarnobrzeska	-
33.	Siedliska 10	105-76/33	Osada	Grupa tarnobrzeska (nieokreślona)	OHa-LT (nieokreślona)
34.	Siedliska 11	105-76/34	Osada (nieokreślona)	Nieokreślona	Okres wpływów rzymskich
35.	Siedliska 12	105-76/35	Osada (nieokreślona)	Nieokreślona	Okres wpływów rzymskich
36.	Siedliska 13	105-76/36	Osada	Nieokreślona	Okres wpływów rzymskich
37.	Siedliska 14	105-76/37	Ślad osadnictwa	Pradziejowa	Nieokreślona
38.	Siedliska 15	105-76/38	Ślad osadnictwa	Nieokreślona	Okres wpływów rzymskich (nieokreślona)
39.	Siedliska 16	105-76/39	Ślad osadnictwa	Pradziejowa	Nieokreślona
40.	Siedliska 17	105-76/40	Ślad osadnictwa	Pradziejowa	Nieokreślona
41.	Siedliska 18	105-76/41	Ślad osadnictwa	Pradziejowa	Nieokreślona
42.	Siedliska 19	105-76/51	Osada Osada Ślad osadnictwa	Kultura przeworska Pradziejowa -	OWR Nieokreślona Wczesne średniowiecze
43.	Siedliska 20	105-76/48	- -	- -	Ha C Ha C
44.	Boguchwała 3 Obecnie na terenie wsi Siedliska w Gminie Lubenia	104-76/18	Ślad osadnictwa	Kultura łużycka	Okres halsztacki
45.	Sołonka 1	106-76/1	Ślad osadnictwa	Krąg ceramiki sznurowej	-
46.	Sołonka 2	106-76/10	Ślad osadnictwa	Pradziejowa	Nieokreślona
47.	Straszydle 1	106-76/11	Ślad osadnictwa	-	Późne średniowiecze - okres nowożytny
48.	Straszydle 2	106-76/12	Osada (nieokreślona)	Pradziejowa	Nieokreślona
49.	Straszydle 3	106-76/13	Ślad osadnictwa	Pradziejowa	Nieokreślona
50.	Straszydle 4	106-76/14	Ślad osadnictwa	-	Wczesne średniowiecze
51.	Straszydle 5	106-76/15	Osada (nieokreślona)	Grupa tarnobrzeska	III faza
52.	Straszydle 6	106-76/16	Ślad osadnictwa	-	Późne średniowiecze - okres nowożytny
53.	Straszydle 7	106-76/17	Ślad osadnictwa	-	Późne średniowiecze - okres nowożytny

54.	Straszydle 8	106-76/18	Ślad osadnictwa Osada (nieokreślona)	Pradziejowa -	Nieokreślona Okres nowożytny
55.	Straszydle 9	106-76/19	Ślad osadnictwa	-	Średniowiecze
56.	Straszydle 10	106-76/20	Ślad osadnictwa	-	Wczesne średniowiecze
57.	Straszydle 11	106-76/21	Ślad osadnictwa	-	Średniowiecze
58.	Straszydle 12	106-76/22	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Nieokreślona -	Epoka brązu (nieokreślona) Średniowiecze
59.	Straszydle 13	106-76/23	Ślad osadnictwa	-	Późne średniowiecze - okres nowożytny

Materiały wykorzystane w tekście:

- 1) Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (*Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.*).
- 2) Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1292, ze zm.*).
- 3) Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1465, ze zm.*).
- 4) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1130, ze zm.*).
- 5) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 725, ze zm.*).
- 6) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 54, ze zm.*).
- 7) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1478, ze zm.*).
- 8) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1145, ze zm.*).
- 9) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 87*).
- 10) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1491, ze zm.*).
- 11) Ustawie z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 576*).
- 12) Ustawie z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (*t. j. Dz. U. z 2018, poz. 2337*).
- 13) Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (*t. j. Dz. U. z 2015, poz. 774, ze zm.*).
- 14) Ustawie z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 82*).
- 15) Ustawie z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1176, ze zm.*).
- 16) Ustawie z dnia 28 września 1991 r. o lasach (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 530, ze zm.*).
- 17) Ustawie z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1572, ze zm.*).
- 18) Ustawie z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadku i darowizn (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 1837*).
- 19) Ustawie z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (*t. j. Dz. U. z 2024, poz. 278*).
- 20) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (*t. j. Dz. U. z 2022, poz. 385*).
- 21) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (*t. j. Dz. U. z 2022, poz. 2393*).
- 22) Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (*t. j. Dz. U. z 2020, poz. 164*).
- 23) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 sierpnia 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (*Dz. U. z 2019, poz. 1721*).
- 24) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (*Dz. U. z 2019, poz. 1886*).
- 25) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 28.04.2017 r. ws. Listy Skarbów Dziedzictwa (*Dz. U. z 2017, poz. 928*).
- 26) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 16.08.2017 r. ws. dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2017, poz. 1674*).

- 27) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 10.01.2014 r. ws. dotacji na badania archeologiczne (*Dz. U. z 2014, poz. 110*).
- 28) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 9.02.2004 r. ws. wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (*Dz. U. z 2004, poz. 259*).
- 29) Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 25.08.2004 r. ws. organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (*Dz. U. z 2004, poz. 2153*).
- 30) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dn. 18.04.2011 r. ws. wywozu zabytków za granicę (*Dz. U. z 2011, poz. 510*).
- 31) Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026.
- 32) Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030.
- 33) Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030.
- 34) Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Podkarpackim na lata 2022-2025.
- 35) Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego - Perspektywa 2030.
- 36) Strategia Rozwoju Województwa - Podkarpackie 2030.
- 37) Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Lubenia.
- 38) Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Lubenia.
- 39) Materiały udostępnione przez Urząd Gminy Lubenia.
- 40) Materiały udostępnione przez Urząd Ochrony Zabytków w Przemysłu Delegatura Rzeszów.
- 41) Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Lubenia.
- 42) Gminny Program opieki nad Zabytkami Gminy Lubenia na lata 2021-2024.

www.zabytek.pl

www.mapy.zabytek.gov.pl/nid/

www.nid.pl

www.samorząd.nid.pl

Spis tabel, rycin i fotograf:

Ryc. 1. Gmina Lubenia (źródło: <https://lubenia.geoportal-krajowy.pl>).

Tabela 1. Zabytki nieruchome Gminy Lubenia wpisane do rejestru zabytków.

Tabela 2. Stanowiska archeologiczne Gminy Lubenia wpisane do rejestru zabytków.

Tabela 3. Analiza SWOT Gminy Lubenia.